

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

VÝVIN ETNICKEJ IDENTITY SLOVENSKÝCH REEMIGRANTOV
ZO SRBSKA V DÔSLEDKU OBČIANSKEJ VOJNY V JUHOSLÁVII
Bakalářská diplomová práce

Studijní program: Migrační studia

Autor: Nina Pavlů

Vedoucí práce: doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2024

Vyhlasujem, že som bakalársku diplomovú prácu na tému „Vývin etnickej identity slovenských reemigrantov zo Srbska v dôsledku občianskej vojny v Juhoslávii“ vypracovala samostatne a uviedla v nej všetku literatúru a ostatné zdroje, ktoré som použila.

V Olomouci dne 1.4.2024

Podpis

Pod'akovanie

Chcela by som poďakovať vedúcemu práce, doc. PhDr. Danielovi Topinkovi, Ph.D, za trpezlivosť, podporu, odborné vedenie a cenné rady, ktoré mi počas celého procesu výskumu a písania tejto práce poskytoval. Rovnako chcem poďakovať aj participantkám, za ich otvorenosť, čas a ochotu zdieľať ich príbeh, ktorý dal základ mojej práci.

Anotácia

Meno a priezvisko:	<i>Nina Pavlů</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Študijný program:	<i>Migračné štúdiá</i>
Študijný program obhajoby práce:	<i>Kultúrna antropológia</i>
Vedúci práce:	<i>doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph. D.</i>
Rok obhajoby:	2024

Názov práce:	<i>Vývin etnickej identity slovenských reemigrantov zo Srbska v dôsledku občianskej vojny v Juhoslávii</i>
Anotácia práce:	Bakalárska práca sa zaoberá vývinom etnickej identity slovenských reemigrantov zo Srbska. Cieľom je popísať proces vývinu ich etnickej identity. Rovnako tak sledovať jej zmeny, a analyzovať a interpretovať ich príčiny. Pomocou biografických rozhovorov prezentujeme empirické dáta, kde vývin etnickej identity i ovplyvňujúce faktory priblížime. Etnická identita sa v životných etapách menila najmä vplyvom rodiny, spoločensko-politického kontextu a jazyka. Reemigrácia bola zlomovým bodom, kedy sa od juhoslovanskej identity buď pripútali k slovenskej identite, alebo sa odpútali od kategorizovania na základe etnicity. Slovenská identita bola vnímaná ako danosť alebo ako momentálne štádium pri hľadaní identity.
Kľúčové slová:	Etnická Identita, Reemigrácia, Juhoslávia, Srbsko, Slovensko
Title of Thesis:	<i>The development of the ethnic identity of Slovak reemigrants from Serbia as a result of the civil war in Yugoslavia</i>
Annotation:	The bachelor's thesis deals with the development of the ethnic identity of Slovak reemigrants from Serbia. The aim is to describe the process of the development of their ethnic identity. Likewise, to monitor its changes, and to analyze and interpret their causes. With the help of biographical interviews, we present empirical data where the development of ethnic identity and the influencing factors

	are brought closer. Ethnic identity has changed in different life stages mainly due to the influence of family, socio-political context and language. Reemigration was a turning point, when they either attached themselves to the Slovak identity from the Yugoslav identity, or detached themselves from the categorization based on ethnicity. Slovak identity was perceived as a given or as a current stage in the search for identity.
Keywords:	Ethnic Identity, Reemigration, Yugoslavia, Serbia, Slovakia
Názvy príloh viazaných v práci:	
Počet literatúry a zdrojov:	51
Rozsah práce:	61 s. (95 760 znakov s medzerami)

Obsah

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČASŤ	11
1 Etnická identita	11
1.1 Príbuzné pojmy	11
1.2 Etnicita	12
1.2.1 Teórie etnicity.....	13
1.3 Definovanie etnickej identity.....	14
1.3.1 Situačná etnická identita	14
1.3.2 Iné pohľady na etnickú identitu.....	15
1.3.3 Etnická identita v procese migrácie.....	16
2 Reemigrácia.....	17
2.1 Dôvody návratu	18
2.2 Rozdielne poňatie pojmu	18
2.3 Typy návratov	19
2.4 Poňatie reemigrácie v československej literatúre.....	20
3 Juhoslávia.....	20
3.1 Prvá Juhoslávia (Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov).....	20
3.2 Socialistická federatívna republika Juhoslávia	21
3.3 Rozpad Juhoslávie a politizácia etnicity.....	22
3.4 Juhonostalgia	23
4 Vojvodina.....	23
4.1 História osídľovania	24
4.2 Slováci vo Vojvodine	25
5 Informácie o doterajšom bádání.....	26
II. EMPIRICKÁ ČASŤ	27
1 Výskumný proces a metódy	27
1.1 Výskumný cieľ.....	27
1.2 Výskumné otázky	28

1.3	Výskumný design	28
1.4	Výskumné metódy	29
1.5	Výskumný súbor	30
1.6	Realizácia rozhovorov	31
1.7	Etika výskumu	32
1.8	Metódy vyhodnocovania a analýzy dát	33
2	Výsledky analýzy dát	33
2.1	Katarínina biografía	34
2.1.1	Predškolské obdobie	34
2.1.2	Nástup na základnú školu	35
2.1.3	Smrť Tita	36
2.1.4	Stredná škola	36
2.1.5	Nacionalizmus, začiatok vojny a odchod na Slovensko	37
2.1.6	Počiatky na Slovensku	37
2.1.7	Usadenie sa na Slovensku	39
2.2	Karolínina biografía	41
2.2.1	Predškolské obdobie	41
2.2.2	Školské obdobie	42
2.2.3	Príchod na Slovensko	43
2.2.4	Návrat do Srbska	43
2.2.5	Druhý návrat na Slovensko	44
2.3	Beátina biografía	45
2.3.1	Rané detstvo	45
2.3.2	Smrť Tita	46
2.3.3	Stredoškolské obdobie	46
2.3.4	Príchod na Slovensko	47
2.3.5	Návrat do Srbska	47
2.3.6	Slovensko ako záchrana	48
2.3.7	Vlastná rodina	48

2.3.8	Ohrozenie slovenskej identity	48
3	Zhrnutie výsledkov a interpretácia	49
3.1	Vývin etnickej identity v čase.....	49
3.2	Konštruovanie etnickej identity	50
3.2.1	Vlastný pohľad.....	51
3.2.2	Jazyk	52
3.2.3	Rodina	52
3.2.4	Spoločnosť	53
3.2.5	Politika a ideológia.....	54
4	Limity výskumu.....	54
	Záver	55
	Zoznam použitej literatúra.....	57

Úvod

Etnická identita je téma, ktorá je vždy relevantná, najmä v kontexte migrácie. Zaujímavou oblasťou je jej vnímanie v prípade, kedy sa menšina vracia do krajiny svojich predkov. Možno predpokladať, že nastane veľa situácií, v ktorých zažívajú neistotu a ich pohľad na nich samých sa mení. Rovnaký osud môže postihnúť aj ich etnickú identitu a jej konštruovanie. Cieľom našej bakalárskej práce je popísať proces vývinu etnickej identity reemigrantov zo Srbska. Rovnako budeme sledovať jej zmeny, a analyzovať a interpretovať ich príčiny. V práci sa budeme teda zaoberať vývinom etnickej identity a otázkou ako sa vyvíjala práve u reemigrantov zo Srbska v čase a aké zmeny nastali. V našej práci je dôležitý prvok migrácie na Slovensko v čase vojny v Juhoslávii. Srbsko bolo v tom čase jej súčasťou a neexistovalo ako samostatná krajina, teda respondenti migrovali z Juhoslávie. No keďže sa v dôsledku konfliktu rozpadla a krajiny sa osamostatnili, rozhodli sme sa v názve a celi operovať práve s konkrétnou krajinou, kde sa odohrával ich život a ku ktorej po vojne patrili. Rovnako je dôležité spomenúť, že sa nášho výskumu zúčastnili len ženy, no v čase zadávania názvu práce sme nechceli výskumnú vzorku príliš ohraničiť. A preto, ako v názve, tak aj v celi a výskumných otázkach operujeme so slovom reemigranti namiesto ženského tvaru slova reemigrantky.

Pri výbere témy som bola ovplyvnená osobnou skúsenosťou, nakoľko členka mojej rodiny pochádza zo slovenskej dediny vo Vojvodine, srbskej autonómnej pokrajine, a v tom istom čase migrovala za štúdiom na Slovensko. Pri rozhovore s ňou som si uvedomila zaujímavosť tejto témy, nakoľko som u nej videla, ako sa menil jej vzťah k jednotlivým krajinám a jej pohľad na seba samú. Rovnako je téma zaujímavá, nakoľko ide o jednu z najväčších komunít Slovákov v zahraničí, ktorí si pripomínajú slovenskú kultúru a sú spätí so svojou slovenskosťou.

Bakalárska práca je delená do dvoch častí – teoretickej a empirickej. V teoretickej časti v prvej kapitole informujeme o etnickej identite a pojmoch, ktoré s ňou súvisia (ako identita, národ, etnicita). Uvádžeme rôzne pohľady na etnicitu (ako sú teórie vzniku) a etnickú identitu, aj to, ako sa mení v priebehu migrácie. V druhej kapitole zas

definujeme reemigráciu, jej typy a rozdielne ponímanie tohto pojmu. V tretej kapitole podávame prehľad o Juhoslávii, ako sa vyvíjala a o jej vzťahu k etnicite behom jej existencie. V štvrtej kapitole zas uvádzame stručný prehľad o Vojvodine, jej histórii, etnickom zložení a o slovenskej menšine, ktorá žije na jej území. Posledná kapitola v tejto časti je venovaná doterajším poznatkov v danej oblasti. V empirickej časti predstavíme výskumný cieľ, otázky, výskumný design a metódu – biografický rozhovor. Ďalej opisujeme výskumnú vzorku a priebeh rozhovorov, následne sa venujeme spôsobu analýzy dát a analýze samotnej, ktorú zhrnieme a interpretujeme spoločne s nosnými teóriami.

I. TEORETICKÁ ČASŤ

1 Etnická identita

Identitou sa všeobecne rozumie prostriedok na udržanie svojej vnútornej totožnosti a zároveň predstavuje nástroj, ktorým si uvedomujeme totožnosť iných ľudí. Je to proces, pri ktorom získavame a budujeme svoje hodnoty a presvedčenia. Ich stabilitu dosiahneme dlhým hľadaním a absolvovaním ťažkých životných situácií v kľúčových životných momentoch (Bačová, 1996). Identita pochádza z latinského slova „*idem*“, ktoré znamená rovnaký, no v svojej podstate v sebe obsahuje aj svoj protiklad – odlišnosť. Teda identitu nemožno vysvetliť len na základe podobnosti, pretože pri jej vytýčení si človek súbežne uvedomuje aj rozdielnosť. Neslúži prosto len na klasifikovanie, ale taktiež v sebe obsahuje aktívnu zložku – s niekým či s niečím sa spájať, pripútať sa. Identita nie je ustálenou, konečnou a pevne danou záležitosťou, je to proces „stávania sa“, vyjednávania na základe podobnosti a odlišnosti v sociálnom procese (Jenkins, 2008). Identita však naberá nový rozmer, v prípade kedy sa jedinec identifikuje so svojou etnickou príslušnosťou. Čo však vlastne je etnicita? Pojem, ktorý pár desaťročí dozadu znovu nabral silný význam a popularitu, je pomerne náročne definovať.

1.1 Príbuzné pojmy

Etnicita má korene v latinčine a gréčtine, v slove *ethnicus* a *ethnikas*, znamenajúce národ alebo skupina ľudí. Rovnako však grécke slovo *ethos* znamená zvyk, dispozícia alebo črta. Kombináciou týchto slov dosiahneme zoskupenie ľudí, ktorí zdieľajú spoločný život a uznávajú spoločné zvyky (Fisher & Lerner, 2005). Už pri pôvode slova možno pozorovať značné prepojenie so slovom národ, pri čom sa nám vynorí otázka, aký je vlastne rozdiel medzi týmito dvoma pojmami, a ako do tohto zapadá pojem štát? Štát možno chápať z teritoriálneho a právno-politického hľadiska. Ide o suverénnu entitu, ktorá má kontrolu nad svojimi obyvateľmi a územím, ktoré spravuje (Bačová, 1996). Naproti tomu národ, je komplexnejší pojem. Množstvo bádateľov sa domnieva, že ide o veľkú skupinu ľudí, ktorej členovia vedome

vyjadrujú svoju spolupatričnosť. Teda spoločnosť ľudí sa správa akoby boli jeden národ a uvedomujú si, že patria k nemu a nie k inému (Hroch, 2009). Národ býva často označený za umelý výtvar a produkt nacionalizmu (Gellner, 2003). Nestotožňuje sa s jazykom, rasou, ani s náboženstvom, ale považuje sa skôr za mýtus, umelú konštrukciu, ktorá sa opiera o spoločné, často prikrášené, dejiny a národné vedomie. Už v pôvodnom latinskom slove *natio* sa skrýva význam právneho spoločenstva ľudí (Schulze, 2003). Na rozdiel od etnicity jeho definícia často odkazuje na vzťah k štátnym inštitúciám, k občianstvu alebo ho považuje za čisto demografickú jednotku. Určitý prístup ju považuje za etnickú skupinu, ktorá je presvedčená o svojom príbuznom pôvode a je schopná sebauvedomenia (eticita tento prvok neobsahuje). Etnický prístup k národu často využíva etnicitu ako prostriedok, pomocou ktorého si nárokujú na štát, pretože im právoplatne patrí. Naopak štátny prístup sa snaží budovať politickú súdržnosť vyzdvihovaním politických a kultúrnych hodnôt (Bačová, 1996).

1.2 Etnicita

Etnicitou sa podľa Horowitza (1985) rozumie zastrešujúci pojem pre skupiny ľudí, ktoré sú od seba odlišené farbou pleti, jazykom či náboženstvom a zároveň v sebe zahŕňa označenie pre kmene, národnosti, rasy i kasty. Eriksenov (2012) pohľad je však omnoho konkrétnejší. Podľa neho je etnicita produktom sociálneho vzťahu, ktorý vzniká pri kontakte s inou etnickou skupinou, ktorú považujú za kultúrne rozdielnu a ktorej existencie sú si vedomí. Skupiny nikdy nemôžu existovať osamotene, pretože práve tento vzájomný kontakt s odlišným prvkom ich vytvára. Ak by sa jedinci nachádzali v etnicky homogénnom prostredí, rozdiely by si neuvedomovali a nemali by sa od koho odlíšiť. Druhým kľúčovým znakom sú preto vnímané kultúrne odlišnosti, ktoré sú založené na percepcii skupiny. Inými slovami, nezáleží, či sú skupiny od seba reálne kultúrne odlišné, hlavné je, že sa tak skupiny vo vzájomnom kontakte vnímajú a že rozdiely považujú za relevantné (Eriksen, 2012). Cohen sa na etnicitu pozerá ako na heuristický koncept. Jeho vnímanie etnicity je relatívne

pozvoľné, nakoľko za etnickú skupinu považuje každé zoskupenie, ktoré zdieľa spoločnú identitu a dodržiava mieru endogamie. Vyzdvihuje organizačnú povahu etnicity, konkrétne v politickom zmysle, kedy je využívaná na dosiahnutie špeciálneho zámeru, a síce, zväčšiť pri získavaní obmedzených zdrojov (Cohen, 1974, in Eriksen, 2012).

1.2.1 Teórie etnicity

V otázke etnicity sa názorovo rozchádzajú dva smery – primordializmus a inštrumentalizmus. Primordialistický smer poníma etnicitu ako podstatu, danosť, esenciu alebo jadro (Bačová, 1996). Podľa tejto teórie je etnicita apriórne daná, prirodzená, dlhodobo etablovaná a nepodlieha žiadnym skúsenostiam ani sociálnym interakciám (Eller & Coughlan, 1993). Je jedincovi daná navždy a nemôže ju zmeniť, tak ako nemôže zmeniť miesto, kde sa narodil či rodný jazyk (Bačová, 1997). Primordializmus nahliada na etnicitu cez dve perspektívy. Sociobiologická perspektíva etnicitu viaže na jedinečnosť a čistotu skupiny, kladie sa dôraz na jej odvádzanie od predkov a zachovanie tejto kontinuity, preto sú členovia viazaní endogamiou (Kataria, 2018). Naopak kultúrna perspektíva, na čele s Geertzom, predpokladá, že základom etnicity sú primordiálne väzby alebo spojenia s inými členmi (či už na základe príbuzenstva, viery, rasy), s jazykom, so zvykmi alebo s členstvom v skupine, ktoré vyvierajú z prirodzenej spätosti jedinca a ktorej on sám pripisuje zmysel (Bačová, 1997). Kritika primordializmu spočíva v jej jednoduchej povahe, v nevysvetľovaní príčin konfliktov medzi rôznymi etnickými skupinami v rôznom čase a taktiež táto teória nevysvetľuje prečo sa niektoré etnicity menia alebo zanikajú (Yeghiazaryan, 2018). Rovnako je náročné udržať homogenitu skupiny a dokázať, že všetci členovia etnickej skupiny majú rovnaké črty, ktoré patria výhradne im (Kataria, 2018). Opakom primordializmu je inštrumentalizmus, podľa ktorého je etnicita vykonštruovaná, situačne podmienená a existuje za určitým cieľom, účelom. Inštrumentalisti neveria v apriórne fixne danú etnicitu, naopak veria, že je vytváraná a ovplyvnená vývinom, a teda sa môže počas života obmieňať. Nie len

vývin má dopad na jej zmenu, ale aj rôzne kultúrne, spoločenské či situačné vplyvy (Bačová, 1997). Táto teória, ktorá zväčša zdôrazňuje racionálnu stránku etnicity, opomína vysvetlenie prečo sú ľudia ochotní podstúpiť veľké obety a utrpenia, aby obhájili svoju etnicitu a príslušnosť k nej (Bačová, 1996).

1.3 Definovanie etnickej identity

V literatúre sú pojmy etnicita, etnická skupina a etnická identita často voľne definované a tieto definície sa navzájom zvyknú prekrývať. My sa však pokúsime v tejto časti priblížiť niekoľko známych koncepcií, ktoré sa venujú etnickej identite a nadviažeme na úvodné definície etnicity a identity ako takej. Etnická identita bezprostredne súvisí s vymedzovaním hraníc medzi skupinami. Tieto hranice určujú kto je a kto nie je členom etnickej skupiny (Nagel, 1994).

1.3.1 Situačná etnická identita

Barth (1969, in Jakoubek & Burzová, 2016) poukazuje na situačnú podmienenosť a meniteľnosť etnickej identity. Nepozerá sa na ňu z pohľadu kultúry, nakoľko tvrdí, že zdieľaná kultúra nie je danosťou skupiny. Človek sa s ňou nenarodí, ale skupina si ju osvojuje v sociálnom procese v kontakte s inými skupinami. Práve preto vníma etnickú identitu cez vymedzovanie hraníc medzi etnickými skupinami, nakoľko keď sú skupiny v kontakte, cítia potrebu odlíšiť sa, definovať sa a ohraničiť sa (Bačová, 2003). Hranice sú však len sociálnym produktom a preto sa môžu časom meniť a vyvíjať. Rovnako sa mení aj kultúra, čiže skupiny v jednom bode môžu byť kultúrne takmer identické, no hranice medzi nimi môžu byť veľmi výrazné. Kultúra sa preto etnickej identity priamo netýka, význam sa jej pripisuje len podľa toho, ako sa vyvíjajú vzťahy a hranice medzi skupinami. Ak hranice príliš zosilnejú, kultúrne rozdiely, hocijako nevýrazné, sa stanú relevantnými. Z toho vyplýva, že kultúrne odlišnosti nestoja za vznikom hraníc medzi etnickými skupinami, ale naopak, sú len dôsledkom ich existencie (Eriksen, 2012). Etnická identita je teda formou sociálnej organizácie a stojí na seba pripísaní jedinca do skupiny, bez ohľadu na to, ako sú od seba navonok

odlišní. Ich samotné pripísanie sa k nej a oddanosť k zdieľanej kultúre z nich robí jej členov. Netreba však opomínať, že je to aj produktom toho, ako nás kategorizujú a vidia druhý (Barth, 1969, in Jakoubek & Burzová, 2016). V našej práci budeme pracovať s Eriksenovým (2012) pohľadom na etnickú identitu. Eriksen (2012) podobne ako Barth, poukazuje na situačnú a relačnú povahu etnickej identity, i keď dodáva, že je pri nej prítomná určitá predstava o spoločnom pôvode. Jedinci si svoju identitu konštruujú v kontakte s odlišným prvkom – so skupinou, s ktorou vzájomne uznávajú ich kultúrnu odlišnosť. Následne svoju príslušnosť k skupine potvrdzujú vytváraním stereotypov o „tých druhých“. Týmto procesom dichotomizácie sa príslušníci jednej skupiny pozerajú na ostatných cez optiku My verzus Oni. Taktiež zdôrazňuje, že etnická identita je pripísaná a zároveň získaná, inými slovami, je rovnako ovplyvnená situačnou voľbou ako aj externými požiadavkami. V medzietnických vzťahoch si jedinci uvedomujú svoju voľbu a zároveň obmedzenia, ktoré prináša. V jeho ponímaní môže byť etnická identita fluidná, samotný jedinec s ňou môže manipulovať a vyjednávať ju v rozličných sociálnych interakciách, kde môže dosiahnuť rôzne významy a je len na jedincovi, ktorý z nich jej pripíše.

1.3.2 Iné pohľady na etnickú identitu

V inom pohľade je považovaná za podmnožinu celkovej identity a oprávnenosť na členstvo v nej býva určené atribútmi súvisiacimi s pôvodom alebo s mýtom o pôvode. Medzi takéto atribúty spadajú genetické predispozície, kultúrne a historické dedičstvo alebo i dedičstvo získané počas života, ako priezvisko či kmeňové označenia (Chandra, 2006). Kanovský (2004) v svojom pohľade uvádza, že etnická skupina si reprezentuje predstavu o sebe na základe kognitívnych procesov, ako o skupine zdieľajúcej spoločnú esenciu, ktorá ich spája s ich predkami. Teda aj etnická identita je produktom esencie, ktorá sa šíri naprieč generáciami. Esencia však nemusí byť reálna, ľudia majú o nej len určitú reprezentáciu, nie reálne poznatky. Na základe tohto tvrdí, že aj samotná etnická identita je esencialistická, no nie je nevyhnutne vrodená, existuje viacero spôsobov ako ju získať a najviac je ovplyvnená socializáciou.

Constant et al. (2006) vidia naopak rozdiel medzi etnicitou a etnickou identitou a vysvetľujú ho vo vzťahu k migrácii. Zatiaľ čo etnická identita sa môže po príchode do novej krajiny meniť a vyvíjať, etnická príslušnosť je navždy spätá s krajinou pôvodu. Predpokladajú, že etnická identita sa stáva relevantnou po migrovaní kvôli stretu dvoch kultúr a ohrozeniu pocitu spolupatričnosti a hodnôt zdedených po predkoch. Jednotlivec môže následne cítiť silné spojenie a oddanosť buď k jednej z krajín alebo aj k obom (Zimmermann, 2007).

Chandra (2006) poskytuje niekoľko pravidiel pri definovaní etnickej identity, a síce, etnická identita neviaže všetkých členov príbuzenskými alebo rodinnými väzbami, ide skôr o vymyslenú komunitu; viaže sa len k časti obyvateľstvu krajiny, nie k celkovej populácii; v prípade, že by bol jeden súrodenec oprávnený na členstvo v skupine na ktoromkoľvek mieste, museli by mať rovnaké oprávnenie všetci jeho súrodenci po príchode na dané miesto; a v neposlednom rade, atribúty, ktoré ho oprávňujú patriť do skupiny musia byť geneticky prenášané alebo musia byť zdieľané s predkami (ako v prípade jazyka, náboženstva či národnosti).

1.3.3 Etnická identita v procese migrácie

Ako sme si spomenuli vyššie, proces migrácie môže u jedincov zohrať rolu vo vnímaní svojej etnickej identity. Ako sa však tento pohľad mení v prípade, kedy sa etnická menšina „navráti“ do krajiny svojich predkov? Varjonen et al. (2013) v svojej longitudinálnej štúdií skúmali ako etnickí Fíni konštruovali svoju etnickú identitu pred a po migrácii do Ruska. Ukázalo sa, že pred migráciou o sebe uvažovali ako o Fínoch a s touto identitou sa spájalo veľa pozitív, no po migrovaní do Ruska na svoje označenie začali používať rozličné kategórie. Fínska spoločnosť im pripisovala ruskú identitu, v dôsledku čoho ich fínska identita oslabla a začali na svoje označovanie používať termín Rusi, navrátilci či Ingirckí Fíni, podľa názvu historického územia, z ktorého ich predkovia pochádzali. V niektorých prípadoch začali na svoje identifikovanie používať neetnické termíny ako „ľudská bytosť“. Rovnako v svojej štúdií zaznamenal Pratsinakis (2021) zmenu etnickej identity u etnických Grékov

vracajúcich sa do Grécka z bývalého Sovietskeho Zväzu. Po návrate do ich etnickej domoviny sa museli vyrovnáť s tým, že ich majoritná spoločnosť považovala za Rusov, v dôsledku čoho museli prerámať svoju identitu. Začali sa stotožňovať s regiónom, z ktorého ich predkovia do Sovietskeho zväzu prišli, aj napriek tomu, že pred migráciou toto označovanie nepoužívali.

Nakoľko sme si predstavili niekoľko rozličných koncepcií etnickej identity, je potrebné určiť tú kľúčovú pre náš výskum. V našej práci budeme vychádzať práve z Eriksenovho (2012) pohľadu na etnickú identitu, v ktorom sa pod ňou rozumie aspekt vzťahu, ktorý vzniká v kontakte s inými skupinami a je fluidná a premenlivá v závislosti od kontextu a situácie.

2 Reemigrácia

Reemigrácia je obsiahly termín, ktorý v sebe zakoreňuje migráciu s cieľom navrátiť sa. Ale ako si môžeme presne definovať návrat? Tsuda (2019) rozlišuje medzi tromi dimenziami návratu – priestorový, časový a sociálny. V prvej dimenzii sa pod ním rozumie pohyb v priestore, návrat tam, kde sme začali. Miesto pôvodu je však veľmi obsiahly pomenovanie, nakoľko môže predstavovať domov, dedinu, štát či celý kontinent. Rovnako zložitý je aj časový rozmer, nakoľko návrat nie je len pohyb v priestore, ale aj navrátenie sa k predošlým časom v minulosti. Minulosť sa premieta v podobe očakávaní do budúcich návratov, no nie vždy je možné na minulé obrazy tak ľahko napojiť a preto nostalgické túžby bývajú často neuspokojené (Pauli, 2021). Sociálna dimenzia sa spája s návratom k niečomu známemu, čo človek dobre pozná. Ale treba si byť vedomý, že to čo je migrantovi známe sa mohlo počas jeho neprítomnosti zmeniť, nakoľko sa časom mení on aj krajina pôvodu. Očakávanie známej reality pri návrate býva častým dôvodom sklamaní návratilcov (Tsuda, 2019).

2.1 Dôvody návratu

Reemigrácia sa spája najmä s ekonomickými dôvodmi (konkrétne v prípade potomkov z diaspóry, ktorá sa nachádza v horšej ekonomickej situácii ako krajina, v ktorej majú svoje etnické korene), no vplyvnými faktormi sú aj etnické väzby na krajinu predkov či nostalgická túžba spoznať svoje korene. Rovnako priaznivo pôsobia aj vplyvy imigračných a nacionálnych politík krajiny ich predkov, ktoré sa snažia aktívne podporiť potomkov, aby sa navrátili domov (Tsuda, 2009). Nezanedbateľným „pull faktorom“ zvyknú byť aj rozsiahle príbuzenské siete v krajine alebo získanie lepšieho vzdelania (Pauli, 2021). V posledných desaťročiach boli taktiež pozorovateľné etnické návraty z politických dôvodov. Príkladom môže byť vyhnanie etnických Rusov z Ukrajiny po páde Sovietskeho Zväzu (Song & Tsunoda, 2016).

2.2 Rozdielne poňatie pojmu

V literatúre býva reemigrácia často spájaná s nacionálnym prvkom, ktorý krajanov v diaspóre viaže s národom rodnej krajiny ich predkov a predpokladá spolupatričnosť k národu, čo je často vnímané ako jeden z hlavných aspektov ich návratenia (Luděk, 2020). Preto sa začal vyskytovať pojem etnická návratová migrácia, ktorá zdôrazňuje strategické využívanie svojej etnicity (alebo skôr dokazovanie svojej etnicity na základe dokumentov ich predkov) k migrácii do krajiny pôvodu predkov (Luděk, 2020). Označenie strategický poukazuje na využívanie týchto etnických väzieb na zlepšenie ich životného štandardu a ekonomickej situácie, skôr ako na priblíženie sa k národu ich predkov. Teda, inými slovami, krajanovia z diaspóry sa nevracajú do krajiny predkov preto, aby spoznali ich etnickú domovinu, ale preto, aby si našli prácu v krajine s rozvinutejším pracovným trhom. Využívajú jazykovú a kultúrnu príbuznosť na uľahčenie vstupu na lokálny trh, no tieto podobnosti nie sú cieľom migrácie, ale len čistým prostriedkom na realizáciu ekonomických cieľov (Fox, 2007).

Je potrebné odlíšiť medzi návratovou migráciou a reemigráciou/ etnickou návratovou migráciou. Návratová migrácia sa viaže na situáciu, kedy sa migranti vracajú do krajiny pôvodu z vlastnej vôle po dlhšom čase strávenom v zahraničí (Dustman & Wiess, 2007, in Kunuroglu et al., 2016). Niektorí autori (Kunuroglu et al., 2016) zaraďujú do tejto kategórie aj druhú generáciu, ich deti či vnúčatá, ktoré sa vracajú do rodnej krajiny svojich rodičov. Dôležité je tento pojem však odlíšiť v prípade jedincov žijúcich v diaspóre, ktorí sa narodili, vyrástli a socializovali sa v prostredí ich „hostovskej krajiny“, a následne sa rozhodli premiestniť (navrátiť) sa do domoviny ich diaspóry (Olsson & King, 2008). Olsson & King (2008) preto zadefinovali pojem diasporický návrat. Hlavným rozdielom medzi diasporickým návratom a etnickou návratovou migráciou uvádza Tsuda (2009) vo vzťahu potomkov k etnickej domovine. Tsuda (2009) predpokladá, že potomkovia diaspóry sú s hostovskou krajinou úplne zžití, nakoľko sa do nej narodili a puto s krajinou ich predkov značne oslablo. Diasporický návrat počíta s tým, že jedinci si stále zachovávajú určitú etnickú identitu a náklonnosť k domovine, ktorá v nich prebúdza túžbu po premiestnení sa (Olsson & King, 2008).

2.3 Typy návratov

Pri návrate do domovskej krajiny sa krajanovia potykajú s množstvom komplikácií, problémov a frustrácií spojených s reintegráciou, ktoré ich veľa krát vedú k návratu do hostovskej krajiny, z ktorej prišli alebo inému premiestneniu (Olsson & King, 2008). Návrat preto nie je vždy ukončená jednorazová záležitosť, ale naopak často býva prechodný, s tým, že sa navrátiliec opäť presúva do krajiny pôvodu (Pauli, 2021). Preto sa často v literatúre skloňujú rozličné typy návratov, ako Kingova typológia na základe času stráveného v domovskej krajine, kde uvádza nasledujúce kategórie: príležitostné a krátkodobé návštevy príbuzných a priateľov, sezónne návraty, dočasné návraty s dlhším trvaním s úmyslom reemigrovať, a napokon, trvalé návraty, vrátane presídlenia (King, 2000, in Pauli, 2021). Iné typológie sa zas pozerajú na návraty z pohľadu dobrovoľnosti a donútenia. Cassarino (2004) poukazuje na rozdiely pri

plánovaní návratu, pre ktorého úspešnosť je nevyhnutné zohľadniť čas, zdroje a dobrovoľnosť. Inými slovami, návrat sa stáva úspešným, keď ide o dobrovoľný akt, ktorý musí byť dobre naplánovaný a taktiež, je ovplyvnený prvotnou motiváciou. Brubaker (1998) zas poznamenáva, že aj v prípade, kedy je strach ústredným motívom migranta, nie je dobré hovoriť o návrate z donútenia, pretože v každom prípade, aj pri úteku pred hroziacim násilím, ostáva stále významný prvok vôle alebo voľby v procese migrácie. Tsuda a Song (2019, in Pauli, 2021) to zhrňujú tak, že medzi nútenými a dobrovoľnými návratmi rozdiel nie je vždy jasný a mal by sa chápať skôr ako kontinuum.

2.4 Poňatie reemigrácie v československej literatúre

V československej literatúre v oblasti definovania pojmu reemigrácie nie je ustálený konsenzus a častokrát býva pojem definovaný rozlične. Ako sme si vyššie spomínali, väčšina autorov, ako napríklad Vaculík (2002), spájajú termín reemigrácia s hlbokou väzbou a identifikáciou s národom, ktorá slúži ako dôvod na navrátenie sa, a často býva zanedbávaný fakt, že menšina už mohla plnohodnotne začleniť a splynúť s hostovskou krajinou, kvôli čomu už väzbu s národom ich predkov nemusí pociťovať (Luděk, 2020). My sa preto v našej práci prikláňame k Luděkovmu (2020) pohľadu, ktorý k reemigrácii pridáva aspekt absencie identifikácie s národom a naopak zdôrazňuje využitie svojho etnického pôvodu k uľahčeniu migrácie do krajiny pôvodu ich predkov, ktorá často svojim krajanom poskytuje určité výhody.

3 Juhoslávia

3.1 Prvá Juhoslávia (Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov)

Myšlienka juhoslovanského národa vznikala uprostred 19.ého storočia v južných slovanských krajinách vplyvom myšlienok panslavizmu. Juhoslavizmus bol založený na spoločných kultúrnych a jazykových vlastnostiach, najmä Srbov, Chorvátov a Slovincov, na základe ktorých by mali patriť pod spoločný národ (Kukić, 2023). Juhoslávia vznikla v roku 1918 v dôsledku prvej svetovej vojny ako Kráľovstvo Srbov,

Chorvátov a Slovincov. Spoločný jazyk bol hlavným dôvodom na založenie jednotného štátu a národa, pričom boli odignorované kľúčové elementy identity ako história, predošlé skúsenosti či náboženská diverzita. Tento prvok je považovaný za kľúčovú chybu, nakoľko neboli zohľadňované etnické identity jednotlivých skupín a nevznikol systém, ktorý by ich asimiloval (Sotiropoulou, 2004). Na rozdiel od súčasnosti, kde nemožno pochybovať o etnických rozdieloch medzi týmito tromi krajinami, v tom čase sa o nich hovorilo ako o kmeňoch istého „trojmenného“ národa (Calic, 2019). Myšlienka trojmenného národa však vylučovala iné národnosti, ktoré tam žili. Preto boli snahy o integráciu, ktoré sa však nikdy nenaplnili (Tomić, 2014). Politické tenzie v otázke unitárneho alebo federatívneho štátu sa pretransformovali na etnické, keďže zástancami unitárneho štátu boli väčšinou Srbi, kým zástancami federácie boli zväčša iné etniká. Po vyhlásení unitárneho štátu vnímali nesrbskí občania Juhosláviu ako rozšírenie Srbského kráľovstva pred prvej svetovej vojny, čo podporovalo budovanie osobitých etnických identít, nie jednotnej juhoslovanskej. (Kukić, 2023). Vyostrené konflikty na etnickom pozadí vyvrcholili v roku 1928, kedy Černohorský člen parlamentu zastrelil chorvátskeho predstaviteľa. O pár mesiacov na to v roku 1929 bola vyhlásená kráľovská diktatúra a krajina sa premenovala na Kráľovstvo Juhoslávie. Cieľom diktatúry bolo zjednotiť ľud a štát do jedného národa a tak napokon vytvoriť integrálnu juhoslovanskú identitu (Calic, 2019). Rozpad krajiny nastal v roku 1941 v dôsledku Nemeckej invázie (Kukić, 2023).

3.2 Socialistická federatívna republika Juhoslávia

Po vedení silného antifašistického boja sa komunisti na čele s Josipom Brozom Titom chopili moci v roku 1945 a rekonštruovali Juhosláviu (Kukić, 2023). Tito bol ústrednou postavou, s ktorou sa socialistická Juhoslávia identifikovala. Režim pestoval kult jeho osobnosti, bol vnímaný ako otec a stelesnenie Juhoslávie, okolo ktorého sa budoval mýtus jej založenia, potrebný k budovaniu národných dejín. Išlo v ňom o boj politický, nie etnický, aby sa všetky národnosti mohli ocitnúť na víťaznej strane (Calic, 2019). Tentoraz bola zriadená federácia šiestich republík (Bosna-Hercegovina,

Chorvátsko, Srbsko, Macedónsko, Čierna Hora a Slovinsko) a dvoch autonómnych pokrajín (Kosovo a Vojvodina) pod názvom „Socialistická federatívna republika Juhoslávia“ (Sotiropoulou, 2004). Jej vznik bol založený na princípe „bratstva a jednoty“, ktorý bola nevyhnutný pre súdržnosť a legitimitu štátu. Komunisti nový štát nezakladali na etnických a jazykových väzbách, ale na solidarite medzi juhoslovanskými etnickými skupinami. Etnická identita bola vnímaná ako politicky irelevantná, nakoľko na základe marxistických myšlienok bola trieda lepším prostriedkom na vytváranie identity (Eriksen, 2001). Hlavným cieľom socialistickej Juhoslávie bolo vytvoriť jednotnú juhoslovanskú identitu, ktorá by jednotlivé etnické identity skupín nahradila (Kukić, 2023). Dobrý životný štandard a relatívna sloboda v Juhoslávii preto viedla k jej posilneniu, čo možno vidieť vo veľkom počte zmiešaných manželstiev (Eriksen, 2001) a na sčítaní ľudu, kde sa v kategórii „Juhoslovan“ prihlásilo až 5,4% celej populácie. Predovšetkým išlo o mladých ľudí a ľudí z etnicky zmiešaných oblastí ako Bosna-Hercegovina a Vojvodina. Väčšina obyvateľov sa však stále hlásila k svojim etnickým kategóriám (Tomić, 2014)

3.3 Rozpad Juhoslávie a politizácia etnicity

Po Titovej smrti, ktorá sa spája so stratou morálnej autority (Tomić, 2014), bola etnicita využívaná ako nástroj na dosiahnutie moci. Práve neetnický charakter Juhoslávie viedol k posilneniu etnickej identity, čo politická opozícia využila v svoj prospech (Eriksen, 2001). Postupne začal silnieť nacionalizmus v jednotlivých republikách, najmä v Srbsku, na čele so Slobodanom Miloševićom, ktorý dával krajinu do pozície obeť. K ich nacionalizmu značne prispela aj srbská ortodoxná cirkev, ktorá apelovala na srbské tradičné hodnoty (Tomić, 2014). K podobným procesom spojených s náboženstvom dochádzalo aj v ostatných krajinách. Hoci sa etnické skupiny odjakživa líšili v ich vierovyznaní, až dôsledkom poukazovania politikov na tieto rozdiely sa stali znakom ich etnickej identity (Sotiropoulou, 2004). Preto sa náboženstvo, ako základný aspekt etnicity, stalo v rukách elít užitočným politickým nástrojom na presadzovanie moci. Okrem toho medzi hlavné prvky politizácie patrilo

aj upravovanie historických spomienok a mýtov či šírenie strachu a neistoty (Tomić, 2014). Všetky prvky etnicity boli teda zmanipulované pre mocenské účely vládnucich elít (Sotiropoulou, 2004). Politická propaganda a strach šírený médiami vyústil v katastrofický scenár, v ktorom vypukla séria vojen, v Chorvátsku (1991-1995) a v Bosne-Hercegovine (1992-1995). Jeden z najhrozivejších masakrov sa odohral v Srebrenici, pri ktorom bolo zavraždených vyše 8000 bosniackych moslimov (Calic, 2019). V následku tohto bol pod nátlakom západu podpísaný Daytonský mier. Následne Kosovo, s volaním po autonómii, vykonalo niekoľko teroristických útokov, na čo zareagovala srbská armáda masovým vyhostovaním a zabíjaním. V roku 1999 NATO začalo s bombardovaním krajiny, ktoré trvalo od 24. marca do 9. júna. Juhoslávia sa finálne rozpadla a na začiatku 21. storočia už existovalo 7 nových štátov (Calic, 2019).

3.4 Juhonostalgia

V poslednom desaťročí sa začína v oblastiach bývalej Juhoslávie a u jej bývalých občanov skloňovať pojem Juhonostalgia (Tomić, 2014). Juhonostalgia sa môže všeobecne označiť ako nostalgia za predstavami spojených s krajinou (Lindstrom, 2005). Pozostáva z kritizovania nejednotnosti krajiny a rozdeľovania jej bývalých občanov, odklonenia sa od myšlienky bratstva a jednoty a poukazovania na prekrývanie jazykov i zvykov (Lindstrom, 2005). V inom zmysle je naviazaná na smútenie za spoločným domovom, na spomienky na lepšie časy a túžbu po lepšom živote (Jagiełło-Szostak, 2013). Rovnako sa nostalgia viaže na oživovanie socialistických symbolov, oslavovanie Tita, navštevovanie juhoslovanských pamiatok či prepisovanie juhoslovanskej histórie (Tomić, 2014).

4 Vojvodina

Vojvodina je autonómnou pokrajinou v severnej časti Srbskej Republiky. Meno tejto oblasti pochádza z roku 1948 a znamená územie spravované vojvodom (Popović & Argyelán, 2019). Tri rieky, ktoré územím pretekajú, rozdeľujú Vojvodinu na tri územia

– Banát, Bačka a Srijem (Bucher, 2011). Hoci dnes patrí k Srbsku, nebolo tomu vždy tak. Spočiatku patrili pod správu Rakúska-Uhorska, no v roku 1918 boli oficiálne pripojení ku Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov. Súčasťou Republiky Srbsko sa Vojvodina, s jej časťami Banát, Bačka a časť Srijemu, stala až po druhej svetovej vojne. V súčasnosti v tejto pokrajine žijú takmer 2 milióny obyvateľov, teda takmer 27%, z celej populácie Srbska (Popović & Argyelán, 2019). Vojvodina sa považuje za jednu z etnicky naviac heterogénnych oblastí v Európe (Stojšin, 2015), nakoľko tu žije až 27 etnických skupín. Medzi najpočetnejšiu skupinu patria Srbi, za ktorými sú vo veľkých počtoch zastúpení Maďari, Rumuni, Slováci, Chorváti a Rusíni. Táto etnická heterogenosť sa odráža aj v úradnej sfére v počte úradných jazykov, medzi ktoré patria okrem srbského jazyka aj jazyk maďarský, slovenský, rumunský, chorvátsky a rusínsky. Okrem iného je Vojvodina výrazná jej kvalitnou pôdou, pestrofarebnou kultúrou a históriou, a okrem bohatého etnického zloženia vyniká aj jej náboženskou rôznorodosťou (Bucher, 2011). Na základe sčítania obyvateľov sú Slováci druhou najväčšou národnostnou menšinou (2,6%) po Maďaroch, ktorí tvoria 13% (Stojšin, 2015).

4.1 História osídľovania

Územie Vojvodiny bolo osídlené už v dobe kamennej. Vystriedali sa tu vplyvy Rimanov a Húnov až následne sa tu pri osídľovaní Balkánu usadili Slovania (práve Vojvodina bola ich centrom). Zmena nastáva okolo 9. storočia vplyvom maďarskej kolonizácie Panónskej nížiny, kedy sa na tomto území vytvorilo Uhorsko (Bucher, 2011). Vpád Turkov do Uhorska po bitke pri Moháči v roku 1526 a ich vytlačenie v roku 1683 stálo Vojvodinu obrovské straty, nakoľko kvôli svojej strategickej pohraničnej polohe boli miestom, na ktorom sa odohrávali viaceré boje (Bucher, 2011). Územie bolo spustošené a vypriahnuté a obyvatelia, ktorí ho predtým obývali, boli zavraždení alebo upadli do otroctva (Popović & Argyelán, 2019). Zo strany Habsburgovcov bola jasná potreba toto územie znovu zaľudniť a vrátiť do pôvodného produktívneho stavu. Na základe tohto popudu začína obrovské

sťahovanie na Dolnú Zem (Marcinová & Valjašková, 2020). Kolonizácia oficiálne začala v roku 1689 vydaním kolonizačného patentu cisárom Leopoldom I. Kvôli cieľu posilniť ekonomiku a obranyschopnosť krajiny sa najviac podporovalo sťahovanie Nemcov, nakoľko boli zdatní roľníci a usilovne bojovali proti Turkom. Nemci teda prišli v najväčšom počte a osídlili Banát, Báčka bola prevažne obsadená Maďarmi. Okrem nich sa tu usadili aj Slováci, Rusíni, Rumuni, Chrováti, Židia či Rómovia (Popović & Argyelán, 2019).

4.2 Slováci vo Vojvodine

Slováci migrovali do Vojvodiny koncom 17.teho storočia v niekoľkých vlnách zo všetkých oblastí Slovenska, no prevažne z južnej časti. Pristáhovalcov predovšetkým spájali roľnícky pôvod, ktorý predurčil ich poľnohospodársky spôsob života aj tu na Dolnej Zemi (Marcinová & Valjašková, 2020). Slováci sa v novom prostredí zakorenili po materiálnej stránke – výstavbou nových domov, tak i duchovne – orientáciou na ich evanjelickú vieru, i jazykovo – zachovávaním svojej reči (Botík, 2011). Práve spomínané evanjelické vierovyznanie bolo dôležitým prvkom ktorý udržiaval ich „slovenskosť“ a formoval ich identitu (Botík, 2011), avšak určité oblasti ako Selenča boli aj katolíckeho rázu (Marcinová & Valjašková, 2020). Hlavnými dôvodmi odchodu Slovákov na Dolnú Zem boli lepšie ekonomické a sociálne podmienky a náboženská sloboda (Marušiak & Zlatanović, 2020). Slováci sa prevažne zoskupovali vo vlastných etnických enklávach, ktoré boli homogénne a orientované na kultúru a tradície domova. Ich etnická identita teda pretrvala a aj po odchode sa ich kultúra vyvíjala súbežne s tou slovenskou (Botík, 2007, in Marcinová & Valjašková, 2013). Školstvo a vzdelávanie v materinskom jazyku, zachovanie reči, obyčajov i vytváranie kultúrnych spolkov, divadiel a združení prispievali k zachovaniu tradícií a udržaniu ich slovenskej identity (Marcinová & Valjašková, 2013). Zmeny nastali rozpadom Rakúsko – Uhorska, kedy sa Vojvodina v roku 1918 pripojila ku Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov (Popović & Argyelán, 2019). Dovedy sa ich život odohrával v rámci jednej krajiny s ich domovinou, teraz sa ocitli v novom štáte,

rovnako ako aj Slovensko a ich väzby na čas mierne oslabli (Marcinová & Valjašková, 2013). Po druhej svetovej vojne sa vzťahy zlepšili, dokonca vznikol program na reemigráciu Slovákov z Dolnej Zeme. No tento stav trval len krátko, nakoľko sa Juhoslávia odklonila od Stalina. Preto sa väzby medzi vojvodinskými Slovákami a domovskými Slovákami orientovali čisto na kultúru a školstvo. Situácia sa však zmenila v 90.tych rokoch po vypuknutí vojny v Juhoslávii, kedy Slováci vo veľkých počtoch prichádzali na Slovensko (Marušiak & Zlatanović, 2020). V roku 1991 žilo vo Vojvodine 63 545 Slovákov, no už v roku 2002 ich počet klesol na 56 637. Podľa údajov z toho roku boli Slovákami najobývanéjšie obce Báčsky Petrovec, Kovačica a Báč (Bucher, 2011).

5 Informácie o doterajšom bádani

Téma Slovákov a Čechov v Juhoslávii býva častým predmetom výskumov. Vo veľkej miere sa tejto téme venoval Vaculík (2002), ktorý sa konkrétne zameral na povojnovú reemigráciu balkánskych Čechov. Reemigrácii dolnozemských Čechov a Slovákov do Československa sa zaoberá aj Nosková a Váchová (2000). Babiak (2018) sa v svojej práci zaoberá kultúrnym dedičstvom Slovákov vo Vojvodine a ich identifikácii so slovenskosťou a národom ako takým. Rovnako sa slovenskej menšine na Dolnej Zemi venuje aj Botík (2011). Návratom z Juhoslávie v 90.tych rokoch na Slovensko sa zaoberali aj Marušiak a Zlatanović (2020) a taktiež Ira a Uher (2021), ktorí skúmali vzťahy medzi dolnozemskými Slovákami a Slovákami zo Slovenska, proces adaptácie, problémy spojené s migráciou, ich nový spôsob života a jazykové úskalia.

II. EMPIRICKÁ ČASŤ

V druhej časti našej bakalárskej práce sa budeme venovať metodológii výskumu a samotnej analýze a interpretácii empirických dát, ktoré boli získané pomocou rozhovorov. Na začiatok si predstavíme cieľ výskumu, objasníme dôvody výberu témy, predstavíme si výskumné otázky, opíšeme použité výskumné metódy a rovnako aj náš výskumný súbor. V ďalšej časti sa už priamo zameriame na interpretáciu a vyhodnocovanie dát.

1 Výskumný proces a metódy

1.1 Výskumný cieľ

Cieľom našej bakalárskej práce a nášho výskumu je **popísať proces vývinu etnickej identity reemigrantov zo Srbska**. Rovnako budeme sledovať jej zmeny, a analyzovať a interpretovať ich príčiny. Konkrétne sa zameriame na jednotlivé faktory, ktoré sa podieľali na formovaní ich etnickej identity a na to, ako sa táto identita formovala v čase. Budeme skúmať, či nastanú nejaké zmeny v období vyostrených predvojonových nálad, začiatku konfliktu, po opustení krajiny, v procese integrácie a celkovo roky po usadení na Slovensku. Téma etnickej identity je vždy aktuálna a potrebná na preskúmanie v oblasti migrácie, pretože do veľkej miery určuje mentálne rozpoloženie migrantov. Momentálne prebieha vojenský konflikt medzi Ruskom a Ukrajinou, dvoch krajín ktoré sú značne prepletené, mnoho rodín je zmiešaných a preto sa im ťažko odosobňuje od celého konfliktu. Keďže táto vojna má za následok veľké množstvo utečencov z oboch krajín, z rôzneho etnického pozadia, pre rozšírenie vedeckého poznania je dobré pozrieť sa na vnímanie etnicity na príkladoch z minulosti.

1.2 Výskumné otázky

Hlavná výskumná otázka vychádza priamo z cieľa práce a znie: „*Ako sa vyvíjala etnická identita reemigrantov zo Srbska v čase a aké zmeny nastali?*“

Pre doplnenie a lepšie porozumenie problematiky som si postavila aj vedľajšie výskumné otázky (VVO), ktoré skúmali faktory ovplyvňujúce ich etnickú identitu:

VVO1: *Ako konštruujú svoju etnickú identitu oni samý?*

VVO2: *Aký vplyv mal jazyk pri konštruovaní ich etnickej identity?*

VVO3: *Aký bol pohľad a vplyv spoločnosti na ich etnickú identitu (vnímanie okolia)?*

VVO4: *Akú rolu zohrávala rodina v konštruovaní ich etnickej identity (vnímanie rodiny)?*

VVO5: *Ako ovplyvňovala ich etnickú identitu politika a ideológia (politické hľadisko)?*

1.3 Výskumný design

Vzhľadom k povahe témy a komplexnosti skúmaného javu (etnická identita), sme sa po konzultácii s vedúcim práce rozhodli pre voľbu kvalitatívneho výskumu. Na rozdiel od kvantitatívneho výskumu, v ktorom je pozornosť smerovaná k väčšiemu množstvu participantov a obmedzenému množstvu informácií, nám kvalitatívny výskum umožňuje sledovať a preskúmať javy do hĺbky, a vytvárať o nich holistický obraz (Mišovič, 2019). Vďaka kvalitatívnemu prístupu dokážeme nazbierať čo najviac informácií o menšom počte participantov a rovnako nám umožňuje zachytiť dlhšie časové obdobie, čo je pre náš výskumný zámer podstatné – keďže sledujeme vývin etnickej identity počas celého života.

Nakoľko je etnická identita sociálny, umelo vytvorený, konštrukt, nedalo sa respondentiek opýtať sa na ňu priamo. Ide o pojem, ktorý sa využíva predovšetkým v akademickej sfére, pre ktorej použitie bol stvorený a v bežnej laickej reči nie je tak často využívaný. Respondentky si ho bežne v svojom živote neuvedomujú alebo mu nie presne rozumejú a preto by mohlo byť komplikované s ním pracovať otvorene. Skôr bolo potrebné v priebehu ich rozprávania identifikovať dôležité udalosti a javy, ktoré nám priblížia vnútorné procesy konštruovania ich etnickej identity. Práve z tohto dôvodu – a taktiež z dôvodu komplexnosti sledovaného javu a obširnosti

sledovaného obdobia, sme sa rozhodli zvoliť biografický výskumný design. Tento design je podľa Švaříčka et al. (2007) najvhodnejší k zachyteniu komplexnosti javu, ktorý sa ťažko predvída, je neusporiadaný a pri ktorom sa vo výskume snažíme zachytiť jeho vývoj. V našom výskume bolo dôležité zistiť individuálny pohľad respondentiek k skúmanému javu a presne pre to je dobré využiť biografiu, nakoľko každý človek si vytvára vlastné interpretácie dejov a udalostí (Švaříček et al., 2007). Keďže sme sledovali vývin a zmeny v etnickej identite, bolo pre nás dôležité získať prístup k ich spomienkam a sledovať význam, ktorý sa v nich a v ich životnom príbehu ukrýva (Švaříček et al., 2007).

1.4 Výskumné metódy

V prípade biografického designu je náročné zostaviť si štruktúru otázok, pretože hlavnou témou rozhovoru je ich životný príbeh, na pozadí ktorého si všímame vynárajúce sa aspekty, dôležité pre náš výskum. Snažíme sa zrekonštruovať ich realitu, ich vnútorný svet, preto sa nepýtame otázky priamo, ako je zvykom v štruktúrovanom rozhovore, ale naopak, nechávame respondentov, aby nám samy odokryli čo považujú za najdôležitejšie (Švaříček et al., 2007). Prostredníctvom ich rozprávania a naslúchania získavame ich subjektívny pohľad na ich minulé prežité životy zo súčasnej perspektív. Preto sme si za výskumnú metódu zvolili neštruktúrované hĺbkové biografické interview – konkrétne metódu životného príbehu, ktoré sa podobalo na autobiografiu života respondentiek, v ktorom sa zvyrazňujú kľúčové vplyvy, zážitky, skúsenosti a problémy (Atkinson, 2002). Respondentky v svojej výpovedi chronologicky rozpovedali ich životný príbeh, podčiarkli najdôležitejšie momenty a hlboké pocity, ktoré počas toho prežívali. Našou úlohou bolo v ich príbehu odкрыť vynárajúce sa pohľady na ich etnickú identitu.

1.5 Výskumný súbor

Výskumná vzorka pozostávala z troch participantiek, ktoré žili a vyrastali v Srbsku, vo Vojvodine, v bývalej Juhoslávii a mali slovenských predkov, ktorí prišli na územie Vojvodiny počas veľkého sťahovania na Dolnú Zem. Z dôvodu zachovania homogénnosti výskumnej vzorky som sa zamerala len na ženskú populáciu. Z rovnakého dôvodu sme si zvolili aj nasledovné inklúzne kritéria, a síce, aby boli ženy v približne rovnakom veku (teda narodené v rozmedzí rokov 1971 – 1973) a aby migrovali na Slovensko, v približne rovnakom období – teda tesne pred rozpadom Juhoslávie. Tieto podmienky sme si stanovili, aby sme pri interpretácii dát mohli ľahšie nachádzať u participantiek podobnosti a vylúčiť premenné, ktorými by sa rozdiely dali zjavne vysvetliť (ako je napr. pohlavie). Participantky sme získali metódou snehovej gule – teda na ďalšie participantky sme získali kontakt od tej prvej, ktorú som už vopred poznala. Všetky tri ženy prišli na Slovensko s rovnakým zámerom - študovať na vysokej škole, a teda všetky tri sú aj vysokoškolsky vzdelané. Všetky ženy pochádzali zo slovenských dedín, ktoré sa nachádzajú vo Vojvodine - dve z nich, Beáta a Karolína, pochádzali z dediny Selenča a tretia, Katarína, pochádzala z Kovačice.

Katarína má 52 rokov a všetci jej predkovia majú slovenský pôvod. Na Slovensko prišla prvý raz v roku 1990 a po doštudovaní vysokej školy tu ostala aj naďalej žiť. Teda na Slovensku žije už 33 rokov a má aj slovenské občianstvo. Karolína má 51 rokov a jej korene sú takisto čisto slovenské. Na Slovensko prišla prvý raz ešte v detstve s rodinou na výlet, no neskôr v roku 1990 sa tu vrátila za účelom štúdia. Ďalej však pokračovala v štúdiu v Belehrade a v Srbsku žila až do roku 2016. Odvtedy je späť na Slovensku a je v procese získavania štátneho občianstva. Beáta má 51 rokov, jej otec má slovenských predkov, no jej mama je pôvodom Srbka narodená v Chorvátsku. Aj Beáta sa narodila v Chorvátsku, ale celé detstvo a dospelosť strávila v slovenskej dedine Selenča, odkiaľ pochádzal jej otec. Na Slovensko prišla v roku 1991 a po vyštudovaní vysokej školy sa vrátila na 2 roky domov do Srbska, na

čo vzápätí znovu prišla na Slovensko a ostala tu až do súčasnosti. S dvojročnou prestávkou teda žije na Slovensku už 29 rokov a taktiež má slovenské občianstvo.

1.6 Realizácia rozhovorov

Všetky tri rozhovory prebehli ústnou formou v rámci osobného stretnutia v Bratislave, v meste, v ktorom všetky participantky pracujú. Rozhovory sa uskutočnili behom dvoch týždňov od 15. januára do 30. januára 2024. Keďže išlo o hĺbkové rozhovory, ich trvanie bolo v priemere 1 hodina a 24 minút, z toho najdlhší rozhovor trval 1 hodinu a 57 minút. Participantky boli pracovne vyťažené, preto sa každý rozhovor absolvoval len jeden raz. Dohodli sme sa, že v prípade doplňujúcich otázok alebo nejasností ich môžeme telefonicky kontaktovať. Rozhovory prebiehali v priateľskej, uvoľnenej atmosfére, počas ktorej sme si spoločne vybudovali dôveru. Respondentky preto rozprávali otvorene a úprimne, a ich odpovede môžeme hodnotiť ako vierohodné.

Predprípravná fáza

Pred uskutočnením rozhovoru sme boli v kontakte prostredníctvom telefonického spojenia, kedy som respondentky informovala o účele rozhovoru a požiadala ich, aby sa rozpomenuli na svoj život a na dôležité mílniky. Pred začatím samotného rozhovoru prebehol s každou respondentkou osobný neformálny rozhovor, aby sa prelomila prvotná bariéra a ostych.. Od každej z nich som získala súhlas k zvukovému zaznamenaniu rozhovoru na diktafón. Hoci bol rozhovor neštruktúrovaný a žiadne konkrétne otázky neboli dopredu postavené, bolo potrebné si načrtnúť osnovu, ktorá vychádzala z hlavnej a vedľajších výskumných otázok. Hlavným cieľom rozhovoru bolo načúvať príbehu respondentiek a na základe toho identifikovať dôležité faktory a udalosti. Moja os slúžila ako pomocný nástroj, ktorý využijem pri interpretácii dát.

Priebeh rozhovorov

Úvod rozhovoru som začala opýtaním sa na etnické pozadie rodiny každej z opýtaných žien. Pýtala som sa na pôvod ich rodičov, na to, ako hlboko siahajú poznatky o ich predkov - kedy prišli na Dolnú Zem, v ktorých oblastiach žili a ako sa usadili na dedine. Rovnako som zisťovala údaje o etnickom zložení ich dediny a informácie o jazyku, ktorý sa tam používal. Následne som nechala respondentkám voľnú ruku. Pri rozhovore mali k dispozícii pero a papier, na ktorý sme spoločne nakreslili os a zaznačili do nej obdobie pred narodením, ktoré sme si prešli pri rozprávaní o etnickom pozadí. Túto pomôcku však ani jedna nevyužila. Napriek tomu sme vďaka ich narácii získali jedinečný, neskreslený pohľad na ich život. Okrem prvotnej otázky na etnické pozadie som bola počas rozhovoru v roli poslucháča. Mojou úlohou bolo najmä respondentky sprevádzať ich životným príbehom a nabádať ich, aby zrekonštruovali udalosti čo najspoľahlivejšie odradzujúc ich prežitú minulosť. Hlavne však bolo dôležité, aby bola celý rozhovor smerovaný na etnicitu a ich etnickú identitu, mať na pamäti hlavnú výskumnú otázku a cieľ práce, a podľa toho riadiť konverzáciu. Z tohto dôvodu som vstupovala do rozprávania respondentiek s doplňujúcimi alebo usmerňujúcimi otázkami, no stále som nechávala vedenie rozhovoru a témy na nich.. Keď respondentky skončili s ich voľným rozprávaním, snažila som sa ich dopytovať na faktory, ktoré na nich pôsobili a na ich prežívanie v danej situácii. Po ukončení som sa spytovala, či sa im po dorozprávaní vynorili ešte nejaké kľúčové momenty, ktoré sme následne prediskutovali.

1.7 Etika výskumu

Ako už bolo spomínané vyššie, v rámci výskumu sme kládli dôraz na anonymizovanie dát a na to, aby ich pravá identita ostala zahalená, nakoľko nám poskytli citlivé a osobné informácie. Participantky boli dopredu informované o nahrávaní a prepisovaní rozhovoru, s čím vyjadrili svoj súhlas a taktiež súhlasili s ich citovaním. Dohodli sme sa, že po ukončení výskumu bude nahrávka spolu s prepisom vymazaná, aby nedošlo k úniku citlivých informácií. Keďže bol rozhovor

zameraný na ich životný príbeh, ktorý bol plný intímnych i ťažkých momentov, participantky boli vopred oboznámené o tom, že v ktoromkoľvek momente môžu požiadať o prestávku, neodpovedať na otázku či ukončiť celý rozhovor. V procese výskumu som sa stretla s určitou etickou dilemou, nakoľko participantky sa navzájom poznajú a keďže mi na seba poskytli kontakt, vedeli o účasti ostatných na výskume. Preto im bolo prízvukované, že hoci pre širokú verejnosť budú informácie anonymné, jednotlivé dámy by sa navzájom identifikovať vedeli a z toho dôvodu som sa ich opakovane pýtala, či bude v poriadku tieto informácie vo výskume použiť. Všetky dámy vyjadrili, že s tým problém nemajú.

1.8 Metódy vyhodnocovania a analýzy dát

Po uskutočnení rozhovorov boli prepísané do písomnej podoby so snahou zachovať čo najpresnejšie a najautentickejšie vyjadrenia a tak prvým krokom bola doslovná transkripcia. Z toho dôvodu boli do záznamu zaznačené aj mimo rečové prostriedky (ako smiech či plač) a taktiež poznámky z pozorovania. Keďže sme si zvolili ako metódu biografické interview, bolo potrebné na začiatok dať jednotlivé príbehy do chronologického poradia, nakoľko boli určité pasáže poprehadzované. Po chronologickom usporiadaní sme v príbehu využili tematickú analýzu, prostredníctvom ktorej sme vytýčili hlavné zlomové body pri konštruovaní ich etnickej identity. Následne na to sme využili otvorené kódovanie, pomocou ktorého sme v každom rozhovore identifikovali kategórie predstavujúce opakujúce sa tendencie v ich životných príbehoch. Následne sme odpovedali na hlavnú výskumnú otázku a taktiež sme využili kódovanie pri odpovedaní na vedľajšie otázky. Postup pri analýze dát vyplýval z rád Švaříčka et al. (2007).

2 Výsledky analýzy dát

V tejto časti práce sa pozrieme na životné príbehy jednotlivých respondentiek. Vytýčime si zlomové a kľúčové body ich života, počas ktorých dochádzalo k určitej zmene v konštruovaní ich etnickej identity.

2.1 Katarína biografia

2.1.1 Predškolské obdobie

Katarína sa narodila v Kovačici, do čisto slovenskej rodiny. Z tejto dediny pochádzali aj obaja jej rodičia, ktorí tu prežili celý život. Jej matka sa starala o domácnosť a počas tohto obdobia sa pohybovala len v okolí dediny, no jej otec pracoval v Belehrade, kde bol obklopený rôznymi menšinami i majoritnou srbskou národnosťou. V predškolskom období vnímala jej matku ako výrazne stotožnenú so slovenskou mentalitou, čo sa odrážalo najmä v udržiavaní zvykov, v kuchyni, v ručných prácach či piesňach. Naopak otec, kvôli jeho styku s rôznymi národnosťami, sa orientoval skôr na Juhosláviu, s ktorej politikou sa veľmi stotožňoval. Uvádza, že otec sa zaujímal o aktuálne dianie a politika bola u nich doma často skloňovaná. Rovnako tak sa zaujímal aj o históriu Juhoslávie. Teda v rodine vnímala dva silné vplyvy – na jednej strane **matka, ktorá inklinovala k Slovákom** (počúvala slovenské piesne, vyšívala kroj pre brata) a na druhej strane **otec, ktorý sa orientoval na Juhosláviu** (politicky i historicky).

Pred nástupom do školy sa pohybovala vyslovene **v čisto slovenskom prostredí**, nakoľko jej príbuzní aj susedia boli všetci Slováci. Celé toto obdobie trávila v rámci svojej dediny, v ktorej ako uvádza, sa zachovala slovenská kultúra na každom poli. Cítila, ako je spoločnosť na svoju slovenskú kultúru hrdá a ako veľmi sú s ňou spätí. Spomína si, ako každú nedeľu poobede celá dedina počúvala rozhlasové hlásenie zamerané pre potreby Slovákov, kde si odovzdávali rôzne gratulácie či oznamy a púšťali sa tam slovenské piesne. Rovnako aj **jazyk**, ktorým sa rozprávali doma i na dedine bol **slovenský** a s jazykom srbochorvátskym prichádzala do styku len prostredníctvom televízie, čím sa jej dostával do povedomia. Dalo by sa teda zhrnúť, že v predškolskom období vnímala slovenskosť prostredníctvom matky a prostredia v ktorom vyrastala, no zároveň prostredníctvom otca získavala povedomie aj o Juhoslávii.

2.1.2 Nástup na základnú školu

Pri nástupe na základnú školu si začala Katarína osvojovať základy srbochorvátskeho jazyka a celkový politický, kultúrny a historický kontext celej Juhoslávie. Hoci všetky predmety boli vyučované v slovenčine, Katarína uvádza, že **neboli vedení iba k tomu, že sú Slováci, ale predovšetkým k tomu, že žijú v Juhoslávii a sú jej súčasťou**. V určitej miere rozvíjali aj ich národnostné cítenie, no primárne v nich budovali juhoslovanskú identity. V škole si osvojila hodnoty krajiny, ktoré do nich boli vštepované, ako je **bratstvo a jednota** všetkých národov a národností. Ako hovorí: *„Toto by som považovala za najkľúčovejší moment v mojom živote. Pretože mňa to osobne veľmi ovplyvnilo, ja som si to veľmi osvojila. Čiže nás viedli nielen k rovnosti, že sme všetci rovní v rámci triedy, bez ohľadu na to, či sme dobrí žiaci alebo slabší, ale takisto sme boli vedení k tomu, aby sme akceptovali všetky národy a národnosti, nakoľko celá Vojvodina a celá Juhoslávia bola takto multietnická“*. Práve zvnútornenie tejto myšlienky ju viedlo k tomu, že nemala žiadne predsudky voči iným národnostiam a začala sa v nej budovať myšlienka kozmopolitizmu a rovnosti. Po nástupe do školy sa stala Titovou pionierkou, čo bolo pre ňu najväčšou cťou, nakoľko sa úplne stotožnila s prezentovanými myšlienkami. V triede bola v prevažne slovenskom kolektíve, no obdobie základnej školy trávila najmä s dvoma kamarátkami, ktoré mali matku Srbku. Postupne si uvedomovala pestrosť a rôznorodosť prostredia, v ktorom žije a začala sa vyhradzovať voči Slovákom: *„Ja som skôr opovrhovala tou slovenskou mentalitou, pretože mi prišla príliš upätá na tie zvyky a zvyklosti Slovákov. Bolo mi to také skôr primitívne. Niečo, čo mi neladilo do môjho konceptu“*. Slovenskosť bola pre ňu v tomto období stelesnená v starej mame jej kamarátok, ktorá bola veľmi pobožná, chodila do evanjelického kostola a bola až nacionalistická. Slovákov videla ako neasimilovaných a izolovaných, ktorí si zachovali tradičný spôsob života ich predkov a neprevzali myšlienku spolupatričnosti národov. Dalo by sa teda zhrnúť, že **vzdelávacím procesom** si uvedomovala, že sú **súčasťou niečoho väčšieho**, súčasťou Juhoslávie a že nie sú len Slováci, ktorí majú žiť izolovane.

2.1.3 Smrť Tita

Smrť Tita označila za dôležitý moment v jej živote, nakoľko s ním prišiel strach, začalo sa rozprávať o chudobe a biede a miešal sa v nej smútok a nostalgia za ich vodcom. Stále však verila hodnotám, ktoré boli do nej vštepované. Spomína si na to, ako boli neustále pripravovaní k tomu, že hoci žijú v mieri, hocikedy môže prísť vojna a musia byť pripravení brániť tieto myšlienky a hodnoty. Toto militantné nastavenie v nej ešte viac upevnilo pocit, že je súčasťou Juhoslávie a musia sa brániť – nie jeden proti druhému, ale proti hrozbe, ktorá by mohla toto nastavenie narušiť.

2.1.4 Stredná škola

Po základnej škole prešla Katarína na gymnázium v Kovačici, v ktorom bol vyučovací jazyk srbochorvátčina. Teraz už mala kolektív zmiešaný, nakoľko školu navštevovali deti z okolitých obcí, vďaka čomu si ešte viac uvedomovala tú pestrosť a rovnocennosť. Spočiatku jej používanie srbochorvátskeho jazyka bolo nekomfortné, hanbila sa ním hovoriť a uvedomila si odlišnosť od Srbov či Chorvátov. No tým, že jazyk používala denne a nadväzovala kontakt s ľuďmi iných národností sa cítila viac etablovane do juhoslovanskej spoločnosti a prehĺbila sa jej náklonnosť k Juhoslávii. Ako sama hovorí: *„dospievaním som bola viac stotožnená s tou juhoslovanskou mentalitou než slovenskou. Nebola som tá hrdá Slovenka, nežila som slovenskými tradíciami, aj keď som mala kroj a poznala som všetky slovenské ľudové pesničky. Mám rada to prostredie, ale skôr som sa cítila tak kozmopolitne, to bolo niečo, čo ma oslovilo vnútorne. A čo vlastne zanechalo hlboké stopy do dnešného dňa“*. Vnímala to tak, že sa stala súčasťou toho, čomu verila a kde chcela patriť.

Po dvoch rokoch prešla na slovenské gymnázium v Báčskom Petrovci, nakoľko si netrúfala študovať na srbskom gymnáziu vo väčšom meste. Na tomto gymnáziu cítila spojenie s intelektuálnejšou časťou Slovenska, nakoľko aj profesori pochádzali zo Slovenska a rozprávali spisovnou slovenčinou. Na škole sa jej vypestoval vzťah ku slovenskej literatúre. Vďaka tejto škole sa celkovo viac v tomto jazyku udomácnila.

2.1.5 Nacionalizmus, začiatok vojny a odchod na Slovensko

Po strednej škole sa Katarína rozhodla ísť študovať slovenský jazyk do Nového Sadu. Jej snom bolo študovať psychológiu, no netrúfala si študovať v srbčine. V tomto čase sa už medzi ľuďmi začínali šíriť nacionalistické myšlienky a budovalo sa srbské nacionalistické povedomie. Na internáte mala vtedy päť srbských spolubývajúcich, u ktorých sa tieto nálady tiež prebúdzali. Poznačil ju moment kedy došlo ku konfliktu s jej spolubývajúcimi kvôli telefonátu od jej kamaráta, ktorý bol síce Srb, ale mal chorvátsky prízvuk. Ako hovorí: *„vtedy som tak prvýkrát pocítila, že už asi nepatrím a že už vlastne neviem kde je moje miesto v tom všetkom a začala som sa cítiť tak trošku v ohrození“*. Pre ňu boli všetky národnosti rovnocenné a nedokázala sa pozeráť na jeden z nich nadradene.

V marci 1989 im uzavreli fakultu a vedeli, že sa blíži vojna. Katarína v tom čase prežívala neskutočný žiaľ, pretože sa rúcalo všetko, čo poznala. Svoje pocity opisovala nasledovne: *„Ja som rozpad Juhoslávie vnímala ako rozvod rodičov, pretože toľké roky ma viedli k tomu, aby som to vnímala ako celok, že sme všetci bratia. Bratstvo a jednota a tá rovnocennosť, to všetko vo mne žilo a ja som sa nevedela zo dňa na deň jednoducho preformátovať“*. Dá sa to zhrnúť tak, že kvôli srbskému nacionalizmu zrazu cítila, že je menšinou a bytie na území srbskej väčšiny je pre ňu nebezpečné.

Preto keď sa jej naskytla príležitosť odísť študovať na Slovensko s podporou Matice slovenskej, chopila sa jej. Rodina sa však s týmto rozhodnutím nevedela stotožniť, obzvlášť jej stará mama. Ich podporu teda nemala, aj keď rozumeli, že sa blíži vojna

2.1.6 Počiatky na Slovensku

Príchod na Slovensko bol sprevádzaný pocitmi sklamaní, keďže na Slovensku bol iný životný štandard, na aký bola v Juhoslávii zvyknutá. Slovenská mentalita jej bola dovtedy neznáma, pretože sa okrem slovenských učiteľov so Slováckmi nestretla. Ako uvádza, za normálnych okolností by si Slovensko nezvolila, ale využila to, že vedela jazyk a že kvôli svojej národnosti mohla aj napriek embargu krajinu opustiť.

Po príchode pocítila šok, keď si uvedomila, že jej slovenčina je zastaralá a hovorí nárečím – keďže študovala slovenský jazyk, čakala, že s týmto problém mať nebude. Súčasťou programu Matice slovenskej bola podmienka absolvovania jazykovej prípravy, aby mohli ďalej v slovenčine študovať. Katarína sa vzoprela a na vlastnú päsť si priamo vybavila štúdium. Aj napriek svojim negatívnym pocitom sa zo strany Slovákov stretávala skôr s prijatím a ústretovosťou:

„Ľudia tu konflikt neriešili, alebo len tak okrajovo vedeli o tom, že sa to deje. Mali veľmi pozitívny vzťah k Juhoslávii, pretože bola pre nich nápomocná, takým odrazovým mostíkom pri úteku z Československa a tiež veľmi radi chodili tam na dovolenky, mali ju radi. Pre nich bola v tom čase západom. A naozaj ten rozdiel bol priepastný, čo sa ekonomiky týka, čo sa kultúry týka, čo sa všetkého týka ..vzdelanostnej úrovne.“ Rovnako sa jej naskytol pohľad na temnú stránku Slovákov, kvôli xenofóbii, rasizmu a nenávisti voči cudzincom a menšinám, ktorá bola vtedy u nich prítomná, a s ktorou sa v Juhoslávii do konfliktu nestretla.

Keďže sa veľmi ťažko vyrovnávala s rozpadom Juhoslávie, veľmi ju tešilo, keď ju Slováci vnímali ako Juhoslovanku. Doma sa Srbi nacionalisticky snažili túto identitu rozbiť, ničili to, s čím sa identifikovala, no naopak na Slovensku jej opäť pripisovali jednotnú juhoslovanskú identitu. Veľkú úlohu zohrávali v prvých rokoch v jej živote aj krajanovia, pretože keď bola s nimi bola súčasťou niečoho - všetci boli Juhoslovania. Ale časom sa aj v komunite krajanov začali objavovať konflikty na nacionálnej úrovni. Hoci všetci boli Slováci z Juhoslávie, začali sa prikláňať k danej republike, z ktorej pochádzali a kvôli tomu sa od nich časom vzdialila. Začala sa viac združovať so Slovákami a postupne si uvedomovala, že jej vôbec nezáleží na etnicite, lebo samú seba vnímala ako človeka a nie ako nejakú kategóriu : *„Hľadala som si proste vzťahy s ľuďmi, ktorí mi boli blízki ľudsky, nie ideovo, nie politicky. Ale ľudia, s ktorými sme zdieľali každodennosť počas štúdia.“*

Na konci štúdia sa spoznala so svojim budúcim manželom, Slovákom, a formoval sa jej čoraz bližší vzťah k Slovensku. Keď sa napokon rozhodovala, či sa vráti domov alebo ostane tu, rozhodla sa pre Slovensko, nakoľko uvážila, že pre jej priateľa by bolo

náročnejšie adaptovať sa v konflikte zničenej krajine. Rovnako cítila náklonnosť k Slovensku, pretože im tu ako krajanom umožnili žiť.

„Naozaj to bolo veľmi veľkorysé. Ozaj krásne gesto. Môžem povedať, že to prijatie, také politické, také štátne. Veľmi som vtedy vnímala to, že som Slovenka a vďaka tomu -aj vďaka tomu, že som z Juhoslávie, ma na Slovensku akceptujú všetci bez akýchkoľvek problémov“

2.1.7 Usadenie sa na Slovensku

Potom čo sa Katarína rozhodla ostať žiť na Slovensku sa spolu s jej nastávajúcim manželom presťahovali do jeho rodného mesta na severe Slovenska, kde bola konfrontovaná s iným aspektom slovenskosti. Bratislava bola multikultúrnejšia, otvorennejšia, sever bol uzavretejší s minimom cudzincov. Aj keď bola prijatá rodinou, to prostredie a mentalita jej boli cudzie. Zmietala sa v svojich pocitoch a nevedela kam patrí. Po rozpade Juhoslávie ostala príslušníčkou Srbskej Republiky, s čím sa do dnešného dňa nestotožnila. Nedokázala povedať, že pochádza zo Srbska ani že je Srbka. Mentálne ostala na úrovni Juhoslávie a keďže v samostatnom Srbsku nikdy nežila, necíti, že tam patrí. Keď sa vrátila naspäť pozrieť svoju rodinu a priateľov, cítila, že ju berú ako cudzí element. Bolo to pre ňu bolestivé, ale chápala to, keďže neprežili spolu ťažké chvíle. Naopak, na Slovensku ju všetci brali ako stopercentnú Slovenku – vedela jazyk, mala už občianstvo : *„nikto na mne už nebadal, že nie som Slovenka zo Slovenska. Tak toto pre mňa bolo veľakrát oveľa ťažšie, pretože nie všetko som dokázala zdieľať na takej úrovni ako väčšina Slovákov“*. Hoci bola krajinou prijatá, nestačilo jej to na to, aby to tak cítila aj ona. Cítila, akoby v nej žilo niečo iné. Ostala v pozícii, kedy ju „Srbsko“ nebralo medzi seba a aj keď Slovensko ju prijalo, vnútri to tak necítila:

„Nevyrastala som v tomto prostredí a množstvo vecí bolo pre mňa cudzích. Nevedela som s nimi zdieľať to, čo pre nich bola každodennosť a takisto som to už nevedela zdieľať s mojimi ľuďmi, čiže vlastne ocitla som sa v takom prieniku, osamelá . Taká osamelosť v tom všetkom“. Mentálne a duchom sa viazal na Juhosláviu a so smútkom na ňu

spomínala, čo potvrdzuje výskyt fenoménu Juhonostalgie, ako ho popisuje Lindstrom (2005).

Bombardovanie Belehradu

Keď čakala svoje prvé dieťa, prežívala najťažšie časy svojho života, nakoľko v tom čase bol bombardovaný Belehrad, ktorý sa nachádza len niekoľko kilometrov od jej rodnej dediny. Nestotožňovala sa ani s tým čo robili Srbi ani s tým, čo robilo NATO – a tým pádom ani Slovensko, ktoré povolilo prelet lietadiel nad ich územím. Nedokázala sa zmieriť s tým, že Slovensko ako krajina v ktorej žije a ktorú má rada, podporila niečo, na čo doplatila celá jej rodná krajina. Bola z toho ľudsky sklamaná. Vtedy si uvedomila, že je anti-militantne nastavená a že národovectvo a pútanie sa k etnicite vedie k otvorenej agresii.

Budovanie vlastnej rodiny

Keď sa narodili jej deti, túžila, aby poznali jej rodinu a to, čo poznala ona v detstve. Uvedomovala si, že im nedokáže do takej miery odovzdať slovenské hodnoty a mentalitu. Vedela, že deti, mali vzťah k svojej rodnej krajine a okoliu a sčasti cítila silnejšie puto ku krajine aj ona, no uvedomuje si, že jej domov je tam, kde sú jej deti a že to nie je o krajine ako takej. Preto sa ich snažila viesť ku kozmopolitickým hodnotám, že nie sú súčasťou čisto Slovenska, ale práve niečoho väčšieho – tak, ako to vnímala ona, keď vyrastala v Juhoslávii.

Vstup do Európskej Únie

Ako najpozitívnejšiu udalosť z politického a celospoločenského hľadiska považovala vstup Slovenskej Republiky do Európskej Únie. Vnímala to ako prinavrátanie sa k jej pôvodnej identite a hodnotám, ktorým verila. Ako opisuje: *„zrazu sme opäť súčasťou nejakého väčšieho celku a stierajú sa hranice medzi národmi, sme rovnoprávni a snažíme sa spolupracovať. A to ma utvrdzuje, že to je to - to je moja identita“*.

Úmrtie rodičov

Po smrti jej rodičov sa Katarína definitívne odpútala od Srbska, aj keď tam stále mala svojich priateľov a príbuzných. Už nebola viac emočne angažovaná. Je to pre ňu záhadné, pretože verila, že jej vzťah k tomu všetkému bol o niečom inom. Nakoniec sa jej ukázalo, že puto s krajinou a prostredím bolo najmä o jej rodičoch.

Vojna na Ukrajine

Keď 24.2.2022 vypukla vojna na Ukrajine, uvedomila si, že to všetko nemá v sebe spracované. Znovu pocítila, ako mocenské tendencie ohrozujú jej identitu. Ako hovorí: „*Nie som stotožnená s tým, čo sa na Slovensku aktuálne deje. Keď vidím ten nacionalizmu a nastavenia mnohých ľudí, pripomína mi to obdobie predvojnové, tesne pred vojnou v Juhoslávii. Tá potreba odlíšiť sa a mať tú silnú slovenskú identitu, je to niečo čo je pre mňa cudzie a nie som s tým stotožnená*“. Stále verí v kozmopolitizmus, v rovnosť, v pocit spolupatričnosti a mierového spolužitia národov.

2.2 Karolínina biografía

2.2.1 Predškolské obdobie

Karolína pochádza z čisto slovenskej rodiny. Mala poznatky o jej predkov z otcovej strany, ktorí pochádzali zo západného Slovenska a boli katolíci a matkina rodina zas pochádzala zo stredného Slovenska, a boli evanjelikmi. Výrazným odlišovacím prvkom u nich v dedine bolo práve náboženstvo a zrovna manželstvo jej rodičov bolo jedno z prvých zmiešaných. Jej starí rodičia pracovali v Nemecku, kde ich chodievala so sestrou navštevovať a vybudovala si vďaka tomu silnú väzbu na nemecky hovoriace krajiny. Už v ranom detstve si uvedomovala, že je Slovenka, ktorá žije v Juhoslávii, nakoľko jej otec pracoval v srbskom prostredí. Mala preto povedomie o iných národnostiach, ale v ranom detstve Srbsko vnímala len v úzadí, jazyk sa jej dostával sprostredkované a nebola s nimi v nejakom kontakte. Najsilnejší vplyv malo na ňu práve to Nemecko, ktoré si v porovnaní s jej dedinou veľmi idealizovala. Okrem návštev starých rodičov však fungovala len na území ich dediny, ktorá bola slovenská.

Už v detstve sa priučila ručným prácam, ako štrikovanie a pletenie, čo bolo typickou činnosťou vtedajších žien v slovenských vojvodinských dedinách.

2.2.2 Školské obdobie

V období základnej školy prebiehala výučba v slovenčine, ale začali sa už učiť aj jazyk srbochorvátsky. Pociťovala, že ju rodičia usmerňovali, aby sa dobre integrovala do juhoslovanského prostredia a rovnaký vplyv pociťovala aj zo strany školy:

„Mali sme ten svoj jazyk, škola bola v slovenčine, chodievali sme na folklór, mali sme aj kroje. Boli sme Slováci, cítili sme sa ako Slováci, ale nejaký vzťah k Slovensku ako takému sme nemali vlastne“. Dokonca aj keď bola v detstve pozrieť na Slovensko známych jej rodičov, prišla jej tá krajina cudzia. Jej rodičia však mali priaznivý vzťah k svojmu prostrediu a hrdo sa hlásali k Vojvodine.

Hoci bola aj Karolína Titovou pionierkou, nepripisovala tomu nejakú váhu a ani samotné ideologické myšlienky na nej nezanechali v tom čase stopu, nakoľko u nich doma sa politika vôbec neriešil. Naopak skôr si spomínala, ako v tom isto čase rozoberali politickú situáciu v Nemecku. Aj napriek tomu považovala smrť Tita za moment, ktorý sa jej vryl do pamäte, pretože nevedela, čo sa bude diať. Tieto pocity ju však dlho nedržali a viac sa politike nevenovala.

Na strednej škole sa rozhodla pre srbské gymnázium, časom prešla aj na internát, kde bývala v zmiešanej rodine – u srbsko-maďarského manželského páru. Prechod do používania srbochorvátskeho jazyka jej bol prirodzený, nakoľko bol veľmi prítomný v jej každodennom živote. Aj keď bola v triede jediná Slovenka, svoju národnosť nejak nevnímala, **brala to len čisto ako fakt**. Hoci aj doma sa rozprávali po slovensky, nevnímala kvôli tomu žiadnu väzbu na Slovensko ako také.

Rozhodla sa ísť študovať na Slovensko preto, lebo sa naskytla možnosť vďaka Matici Slovenskej. Ako sama uvádza: *„To rozhodnutie neprišlo preto, že som sa zrazu cítila ako nejaká Slovenka alebo niečo, ale viacej kvôli tomu, že to bolo ako možnosť a mala som vždy takú túžbu a potrebu odísť. Možno aj kvôli tomu, že tí moji starí rodičia žili v Nemecku“.*

Možno zhrnúť, že v priebehu jej štúdia necítila žiadnu väzbu so Slovenskom. Rovnako aj v jej prípade boli etnické väzby len využité a nepredstavovali zámer príchodu, čo je v súlade s Luděkovou (2020) koncepciou etnickej návratovej migrácie.

2.2.3 Príchod na Slovensko

Po príchode na Slovensko zažila šok, pretože ju spolu s ostatnými Juhoslovanmi Slováci vnímali ako cudzinku, zatiaľ čo ona samú seba vnímala ako Slovenku. Považovala za absurdné, že musela absolvovať jeden rok jazykovej prípravy, keďže rozprávala slovensky plynule, len s nárečím. V tom čase sa nevedela integrovať na Slovensko kvôli kultúrnym rozdielom: *„Bolo cítiť tú inú mentalitu, zbytky toho komunistického života a vôbec iného spôsobu života, ktorý nám nebol blízky, lebo my sme v Juhoslávii tak nežili.“* Hoci vnútri si bola istá svojim slovenským pôvodom, cítila určitú spätosť aj so Srbmi, keďže Slováci vyjadrovali podporu Chorvátom. Ako hovorí: *„Ja som stále vchádzala do nejakých konfliktov.. Mala som potrebu vysvetľovať ľuďom, že to nie je všetko tak ako propaganda v telke hovorí“.* Sama mala však problém povedať, že je zo Srbska, pretože jej krajinou bola Juhoslávia a preto radšej hovorila, že je z Vojvodiny, ako to zvykli používať jej rodičia.

Prevažne si väzby vytvárala s krajanmi, nakoľko Slovensko dalo cudzincov na jednu kopy a nesnažilo sa o ich integráciu. Jej väzby so slovenskými kamarátmi neboli natolko silné, aby kvôli tomu ostala v krajine žiť. Preto uprednostnila návrat do prostredia, ktoré jej bolo kultúrne a geograficky bližšie.

2.2.4 Návrat do Srbska

Karolína sa vrátila dokončiť vysokú školu do Belehradu. Svoj návrat vnímala ako pozitívnu zmenu, nakoľko sa cítila v tomto prostredí prirodzene, vyhovovala jej jeho mentalita i kultúra. Po dokončení školy sa hneď aj zamestnala v srbskej firme, ktorá ju zobrala kvôli tomu, že vedela po slovensky, keďže chceli so Slovenskom obchodovať. V tom čase sa navrátilo mnoho Srbov z Chorvátska a Karolína si uvedomovala spätosť jej rodičov s Vojvodinou: *„Ja si spomínam, že moji rodičia hovorili,*

že oni na Slovensko nepôjdu, že oni nebudú utečenci“. Slovensko bolo pre nich len krajina predkov, ale patrili do Vojvodiny. Krátko po nástupe do nového zamestnania nastalo v Srbsku bombardovanie. Karolína sa od konfliktu politicky dištancovala, uvádza, že vo Vojvodine to vtedy neriešili a ostala neutrálna. Aj napriek tomu, že spoločne so Srbmi prežila toto traumatické obdobie, nepocítila, že by bola jednou z nich. Ako dodáva: *„Vždy sme boli Slováci, mali sme nejaké svoje obyčaje, svoje sviatky, rituály .. ja ani tie srbské všetky nepoznám. Ani som nikdy v bližšom kruhu nemala nejakých Srbov, ktorí by mi to dáko priblížili“*.

2.2.5 Druhý návrat na Slovensko

V dôsledku zhoršenia ekonomickej situácie v Srbsku začala znovu rozmýšľať, že z krajiny odíde. Keďže na Slovensku nastali zmeny a už to nebola tá istá krajina z ktorej vtedy odchádzala, rozhodla sa, že to tu opäť skúsi. Takto sa rozhodla aj kvôli tomu, že si tu už vybudovala sociálne väzby a taktiež preto, lebo jej Slovensko ponúkalo benefity. Keď tu prišla začala samú seba považovať za Slovenku zo Srbska. Rešpektuje, že momentálne sa krajina takto nazýva a tým, že má srbský pas nemá problém s týmto označením. Slováci ju naďalej považovali za Srbku, ale teraz už to pre ňu nepredstavovalo taký problém, ako po prvom príchode. Nepocituje potrebu vysvetliť im, že aj ona je Slovenka, ale je to hlavný popud kvôli ktorému si začala vybavovať slovenské občianstvo. Na margo tejto témy dodáva: *„Nikdy som nejako nepochybovala o tej svojej slovenskej národnosti, ale aj keď sa tu cítim dobre, ostávam cudzinkou. Aby si mohla patriť k určitému národu, tak by som musela mať nejaké tie spomienky, ktoré ja nemám, nepoznám tú kultúru.“* Práve kvôli tomuto pocitu cudzinky sa jej páči život v Bratislave, ktorú považuje za kozmopolitické mesto. Umožňuje jej byť v kontakte s mnohými národnosťami, rovnako ako jej práca v korporáte.

Najväčším spojením so Srbskom sú pre ňu práve jej rodičia. Práve oni sú dôvodom jej častého návratu do tejto krajiny. Okrem toho však Srbsko vníma ako prostredie, v ktorom dlhé roky žila a vyrastala. Momentálne si v svojom živote uvedomuje

spojenie s vojvodinským prostredím vďaka prinavráteniu sa k ručným prácam. Cíti vďaka tomu spätosť so ženami z jej rodiny a napojenie na svoju slovenskú dedinu.

2.3 Beátina biografia

2.3.1 Rané detstvo

Beáta sa narodila v dnešnom Chorvátsku do rodiny srbskej matky z Chorvátska a slovenského otca z Vojvodiny. Rok na to sa presťahovali do otcovej rodnej dediny, do Selenče. Na toto presťahovanie sa pozerala čisto len ako na presun zo západu na východ. Rovnako takto nevníkala ani rozdiel medzi národnosťami, brala to tak, že sú všetci Juhoslovania, a ako Juhoslovanku vnímala aj samú seba. Tento pohľad vyjadruje výrokom: *„Vtedy sa neriešilo kto je Srb, Slovák, Chorvát. Možno je vtípné, že ja až nejako ako desaťročná som zistila, že moja mamka nie je Slovenka. Lebo ona sa perfektne naučila po slovensky a my sme neriešili či je Srbka alebo nie“*. Slovensko jej však bolo ako krajina cudzie, nezaujímali sa oňho. Všetko sa orientovalo na krajinu v ktorej žila. Ako vyjadruje: *„Áno som Slovenka, ale žijem v Juhoslávii, tak som Juhoslovanka a som hrdá na to kto som. Ale nie som Slovenka zo Slovenska. To nemalo so mnou nič spoločné“*. So Slovenskom ju viazal len jej pôvod a jazyk. Na svoj slovenský pôvod sa pozeralo dvojako – na jednej strane bola hrdá a chcela ho ostatným Juhoslovanom priblížiť, no zároveň ho považovala za hendikep, nakoľko musela ovládať dva jazyky a nevedela, s ktorým sa viac identifikovať.

V jej dedine neregistrovala žiaden konflikt na národnostnom podklade, nakoľko sama mala srbskú matku, ktorá bola v dedine akceptovaná zarovno so Slovákmi. Skôr cítila, ako sa ľudia identifikovali s vierovyznaním, pretože polovica dediny bola evanjelikov a polovica katolíkov.

Môžeme vidieť ako jazyk zohrával dôležitú úlohu v jej ranom detstve. Vďaka znalosti jazyka vnímala jej matku ako Slovenku a neriešila jej pôvod, rovnako ako to vnímala aj dedina. Takisto jej spôsoboval zmätok a nevedela, s ktorým sa má skôr identifikovať.

2.3.2 Smrť Tita

Po nástupe na základnú školu ostal jej pohľad na svoju identitu a vnímanie krajiny rovnaký. Prvé zmeny nastávali v jej ôsmych rokoch po smrti súdruha Tita, ktorú vplyvom rodiny prežívala emotívne. Na tento okamih spomínala so slzami v očiach aj počas rozhovoru:

„Plakali sme celá rodina. Nevieť prečo, však osemročné dieťa nevníma toľko, ale tí rodičia ho vedia natoľko ovplyvniť. Bolo to ako strata nejakej istoty. Rodičia vypli telku a šli sme na dvor. Tam sme si povedali, že toto je koniec. Bola to tragédia pre našu rodinu“.

Vníkala, ako po tomto nastala zmena v spoločnosti. Keďže otec zastával funkciu v nižšej politike, cítila stupňovanie hádok a nepokojov. V pamäti jej ostal incident, kedy v Chorvátsku zavraždili srbského chlapca kvôli jeho pôvodu a taktiež ako jej srbského uja vyhodili z práce z rovnakých dôvodov. Pocítila zo strany Chorvátska náhlu stupňujúcu nenávisť voči Srbom. Do tohto momentu pociťovala, že sú všetci jedno, rovní, a z ničoho nič vznikla priepasť, potreba odlíšiť sa a poukazovať na etnicitu.

Dalo by sa zhrnúť, že v tomto momente Beáta pocítila rúcanie myšlienky jednotnej Juhoslávie a uvedomovala si negatívne poukazovanie a vytyčovanie hraníc medzi národmi.

2.3.3 Stredoškolské obdobie

Po základnej škole prešla na jedinú strednú školu v odbore farmácie, ktorej vyučovanie prebiehalo v srbochorvátčine. Uvedomovala si, že jazyk síce ovláda, ale nejde jej to tak prirodzene ako Srbom a preto vnímala, že sa kvôli vyjadrovaniu môže ťažšie dostať do spoločnosti. V srbskej spoločnosti nadobudla komplex so svojho slovenského mena, ktoré sa Srbom ťažko vyslovovalo. Spájala sa jej s tým momentom, kedy ju učiteľka zaň pohrdavo vysmiala. Uvedomila si, že existujú ľudia, ktorým vadí jej slovenský pôvod. V triede ich bolo dokopy päť Slovákov, preto držali pospolu, nakoľko ich spájala ich slovenská identita.

2.3.4 Príchod na Slovensko

Po konci strednej školy vnímala nepokoje, ktoré začali v Juhoslávii narastať. Rovnako ako Katarína a Karolína využila ponuku v rámci programu Matice slovenskej a prišla spoločne so skupinou dolnozemsých Slovákov študovať na Slovensko. V adaptačnom procese cítila od Slovákov miernu závisť spojenú s krajinou jej pôvodu, ale celkovo pociťovala prijatie. Môžeme pozorovať u Beáty, ako sa v prvom kontakte so Slovákami od nich odlišuje a zdôrazňuje ich inakosť (v mentalite, temperamente, bojovnosti), čo je v súlade s Eriksenovým (2012) konceptom dichotomizácie – kedy sa v interakcii s druhou skupinou pozeráme cez optiku My vs Oni. Ako hovorí:

„Cítila som, že my sme trošku iný ako Slováci. Slováci sú iný národ, je to iná mentalita, majú iný postoj k životu, iný temperament. Slováci sú veľmi ustráchaní národ a my sme boli taký revolučný a vieme bojovať. Ale u Slovákov som si to nevšimla. Ako národ ich vnímam, že sú pasívni“.

V tom čase jej boli bližší ľudia s pôvodom juhoslovanským, najmä Slováci z Juhoslávie a preto sa združovala najmä v komunite krajanov. Vo vzťahu s nimi sa cítila bližšie a rešpektovanejšie ako vo vzťahu so Slovákami zo Slovenska. Stále bola v popredí jej juhoslovanská identita a medzi národmi bývalej Juhoslávie necítila žiaden rozdiel. No nemala problém o sebe hovoriť ako pochádzajúcej zo Srbska, bez ohľadu na reakcie okolia. Po získaní diplomu sa rozhodla vrátiť do Srbska.

2.3.5 Návrat do Srbska

Na svoj návrat spomína dnes so smútkom: *„No odchádzala som na Slovensko z krajiny, ktorá bola pre mňa bohatá vtedy. Bola som na to hrdá a pyšná. A vracala som sa do takej smutnej krajiny“.*

Jej rodičia mali túžbu, aby ostala žiť v Srbsku a otvorila si vlastnú lekáreň. Dva roky tam preto zotrvala a vybavovala si všetky potrebné náležitosti k jej otvoreniu. Keď však hlásili bombardovanie využila príležitosť odísť za prácou na Slovensko.

Možno pozorovať využitie predošlej skúsenosť a etnickej väzby k opusteniu zlej situácie v domovskej krajine.

2.3.6 Slovensko ako záchrana

Beátin vzťah k Slovensku sa oproti prvej skúsenosti s ním zmenil, kvôli vďačnosti ktorú prežívala voči krajine. Považovala ju za svoju záchranu. V porovnaní s prvým pobytom sa tu cítila príjemnejšie. Už vedela, akí sú Slováci a začala s nimi tvoriť komunitu: *„Tých päť rokov zanechalo stopu. Už som sa adaptovala do tohto prostredia a bolo to pre mňa také ako domáce, známe“*. Jej vzťah k Slovensku sa upevnil aj vďaka dobrej znalosti jazyka a slovenskému diplomu. Väzby, ktoré mala doma v Srbsku sa narušili pre závisť voči tomu, že unikla pred biedou v krajine a žije sa jej lepšie. Jej puto s krajinou teda slablo kvôli oslabnutým vzťahom, čo spôsobilo väčšie pripútanie k Slovensku. Môžeme teda pozorovať ako sa Beáta na základe prežitého času, znalosti jazyka, slovenskej komunity i vzdelaniu obdržanom na Slovensku s krajinou zžila a postupne viac identifikovala.

2.3.7 Vlastná rodina

Narodením detí sa jej väzba so Slovenskom ešte viac posilnila. Do ich narodenia samú seba dlho nedokázala zradiť, no po potom pocítila, že jej je Slovensko bližšie, nakoľko sú tu ony. Jej odpojenie od Srbska možno pozorovať aj na vzťahu jej detí k tejto krajine. Aj keď tam trávili prázdniny a poznali jazyk, vzťah si nevybudovali a cítia sa byť doma na Slovensku.

2.3.8 Ohrozenie slovenskej identity

Beáta konštatuje, že celý život riešila svoju identitu a nevedela, kde patrí, až napokon teraz pocítila Slovensko ako svoju krajinu. Jej túžba po patrení, po identite vyústila v národnostné cítenie voči krajine, s ktorou sa identifikovala. Náklonnosť k Slovensku sa prejavuje preferovaním všetkého, čo má slovenský pôvod – ako výrobky, hudba či firmy. Pociťuje strach z momentálnej politickej situácie, ktorá tlačí na globalitu a snaží sa zničiť slovenskú identitu a suverenitu. Túži po zachovaní slovenskej kultúry, budovaní národného povedomia a pociťuje nepokoj pri predstave, že to Slovensko stráca a stáva sa menšinou. Ako hovorí: *“Teraz vnútorne bojujem s tým, aby mi nezobrali*

Slovensko. Každý nepriateľ Slovenska je môj nepriateľ. Chcem cítiť tú slovenskú kultúru, tú hrdosť Slovákov. Chcem, aby sa naozaj zobudili a bojovali, mali svoju identitu a ja spolu s nimi“.

Beáta využíva politiku ako prostriedok, ktorým môže svoju slovenskú identitu umocniť. Podporuje politikov, ktorí prezentujú Slovensko a budujú národnú hrdosť. Vidí hrozbu pre národ vo vplyve západu, ktorý už v minulosti zaútočil na Srbsko a snažil sa ich identitu zničiť. Všíma si teraz paralelu medzi tým, čo Amerika spôsobila tam s tým, čo teraz robia Slovensku.

Dá sa povedať, že Beáta cíti strach zo straty slovenskej identity, pretože už o jednu identitu prišla. Tým, že konečne našla pokoj a zžila sa so Slovenskom, sa v nej budí silné národné cítenie ako prostriedok v boji proti globalizácii.

3 Zhrnutie výsledkov a interpretácia

Poslednú kapitolu budeme venovať zhrnutiu analyzovaných dát vo vzťahu k výskumným otázkam a ich interpretácii . V prvom rade odpovieme na hlavnú výskumnú otázku, ktorá priamo zodpovedá cieľu práce. Neskôr sa presunieme k vedľajším výskumným otázkam, ktoré sa podrobnejšie sústreďujú na jednotlivé faktory ovplyvňujúce konštruovanie etnickej identity našich respondentiek.

3.1 Vývin etnickej identity v čase

Naša hlavná výskumná otázka znela: *Ako sa vyvíjala etnická identita reemigrantov zo Srbska v čase a aké zmeny nastali?*

Hoci každá z respondentiek má svoju vlastnú cestu pri hľadaní svojej identity, v niektorých bodoch sa ich pohľady stretli a preto sa pokúsim na túto otázku zodpovedať všeobecnejšie rozdelením ich životných príbehov na tri časti – život pred migráciou, život krátko po migrovaní a život po niekoľkých rokoch.

Všetky tri ženy v ranom detstve vyrastali v slovenskom prostredí, ktoré sa im snažilo odovzdať slovenskú kultúru a povedomie. Napriek tomu, vzťah s krajinou ako takou

sa im nevybudoval, pretože sa apelovalo na ich juhoslovanskú identitu, ktorú si všetky osvojili. Migrácia na Slovensko nebola ani u jednej z nich spojená s pocitom spolupatričnosti s krajinou pôvodu predkov, ale išlo o strategické využitie ich etnicity a štátnych výhod v období komplikujúcej sa situácie, čo zodpovedá Luděkovej (2020) definícii, ktorá automaticky nespája reemigráciu s identifikáciou s národom. Po príchode na Slovensko sa potvrdila Eriksenova (2012) koncepcia relačnej a situačnej etnickej identity, pretože dochádzalo k vytváraniu hraníc medzi Slovákmi na Slovensku a nimi ako Juhoslovanskými Slovákmi. Dichotomicky sa vymedzovali voči nim, pričom poukazovali najmä na odlišnú mentalitu, kultúru a spôsob života. V Juhoslávii sa cítili ako súčasť celku, no zároveň vnímali svoju slovenskú identitu. Avšak v kontakte so Slovákmi zrazu k nim nedokázali prináležať. Pocítili, že ich kultúra a mentalita sú juhoslovanské, aj keď ich gény viažu so Slovákmi.

Eriksenov (2012) pohľad na etnickú identitu ako fluidný a premenlivý koncept, závislí od situácie môžeme vidieť u Kataríny a Beáty, nakoľko v rôznych životných fázach dochádzalo k odlišnému identifikovaniu v závislosti od rozličných faktorov (ktoré si za chvíľu bližšie priblížime). Po migrácii a dlhšom čase strávenom mimo rodnej Juhoslávie sa u žien začali objavovať nové termíny s ktorými sa identifikovali ako „ľudská bytosť“, „kozmpolitka“ alebo „Vojvodinčanka“. Rozdiel v tom, ako sa na začiatku všetky vnímali ako Juhoslovanky až po konečný pohľad, kedy sa jedna úplne dištancovala od etnickej identity a ďalšia zas posilnila svoju slovenskú identitu, nám potvrdzuje Eriksenovu (2012) koncepciu o etnicite, ktorá nie je apriórne fixne daná, ale naopak, podlieha situačným vplyvom. Hoci možno vnímať u Karolíny určitým spôsobom deklarovanú slovenskú identitu v súlade s primoridalistickými teóriami, jej žitá etnická identita bola určitými faktormi ovplyvnená, aj keď v svojom vnútri bola o svojej etnicite presvedčená.

3.2 Konštruovanie etnickej identity

V následnej časti sa pozrieme na vedľajšie výskumné otázky, ktoré sa týkajú faktorov podieľajúcich sa na konštruovaní ich identity.

3.2.1 Vlastný pohľad

V otázke ako konštruujú svoju etnickú identitu jednotlivé respondentky môžeme na základe analyzovaných dát interpretovať tri kategórie:

- a) **odpútanie sa od etnickej identity** – ide o popieranie zmyslu definovania seba samého na základe etnicity a následného zaradenia do širšej kategórie, alebo úplného odpútania sa od kategorizovania. Takýto pohľad na samú seba zastáva Katarína. Vníma sa ako ľudská bytosť, členka Európskej Únie, a predovšetkým ako kozmopolitka. Apeluje na stieranie hraníc medzi národmi a dosiahnutie rovnocennosti, ako to zažívala počas Juhoslávie.
- b) **apriórne daná etnická identita** – v prípade Karolíny môžeme pozorovať, ako svoju etnicitu považuje za danosť, s ktorou sa narodila. Aj napriek tomu absentuje u nej puto so Slovenskom ako krajinu, keďže jej nie je kultúrne blízka. Svoju identitu však viaže čisto na svoj pôvod, a hoci vníma pôsobenie iných faktorov, svoju etnickú identitu deklaruje jednoznačne a odvádza ju od predkov.
- c) **hľadanie svojho miesta v rámci etnických skupín** – dalo by sa argumentovať, že do tejto kategórie spadajú všetky tri respondentky, čo by sčasti bola pravda, nakoľko sa ich etnická identita časom menila. V určitých životných obdobiach bolo možné pozorovať konfúziu v zaradení sa a hľadanie svojej identity. Keďže sa však v tejto otázke zameriavame na deklarovanie ich etnickej identity, môžeme zhodnotiť u Kataríny a Karolíny určitú stabilitu v ich výpovedi. Beáta sa viac momentálne identifikuje so slovenskou identitou a pociťuje strach pri jej ohrození vonkajšími vplyvmi, no táto identita nie je pre ňu fixne daným, konečným štádiom. Ako hovorí: *„Viac teraz inklinujem k Slovensku, ale mení sa to v podstate podľa toho čo sa deje v danej krajine.. Celý život som riešila svoju identitu. Nevedela som či som Slovenka, Srbka Chorvátka. Túžila som mať nejaké priame svoje miesto, stabilitu kde som, kto som, odkiaľ som, kde budem žiť, kde skončím, dodnes neviem. Preto aj nie som rada, že Slovensko stráca stabilitu“*.

3.2.2 Jazyk

VVO2: *Aký vplyv mal jazyk pri konštruovaní ich etnickej identity?*

Jazyk už v ranom detstve zohrával dôležitú úlohu. Beáta svojej matke dlhé roky pripisovala slovenskú identitu, hoci bola Srbka, čisto na základe ovládania slovenského jazyka. U všetkých troch bolo možné vidieť, ako dennodenným používaním srbochorváčtiny pociťovali väčšiu spolupatričnosť v juhoslovanskej spoločnosti. Následne pocítili pošpinenie ich slovenskej identity, keď museli na Slovensku absolovať jeden rok jazykovej prípravy. Práve jazyk bola prvá vec, ktorá im bola odovzdaná a ktorá im denne pripomínala ich korene. Ako Beáta uviedla: *„Museli sme ovládať dva jazyky. A ja som nevedela ktorý mi je materský. Mala som preto v hlave trošku zmätok, nevedela som sa nejako identifikovať kto som.“* Z toho jasne vyplýva, že práve jazyk považovala ako prostriedok na sebaurčenie.

3.2.3 Rodina

VVO3: *Akú rolu zohrávala rodina v konštruovaní ich etnickej identity (vnímanie rodiny)?*

Práve rodina ako prostredie primárnej socializácie nám utvára obraz na svet i na samého seba. Vplyv rodiny na etnickú identitu možno pozorovať už v útlom detstve, kedy rodičia odovzdávali ich vnímanie sveta svojim deťom. Karolína si osvojila identifikáciu rodičov s Vojvodinou. Pri Kataríne bolo možné vidieť, ako vnímala svoju slovenskosť prostredníctvom matky a cez otca sa jej dostával obraz Juhoslávie. Po emigrovaní sú práve rodičia faktorom, ktorý respondentky viaže ku krajine. Ich strata sa odrazila na Kataríninej identifikácii s krajinou, nakoľko po jej presťahovaní a po ich existencii prestala mať pre ňu zmysel. Budovanie vlastnej rodiny rovnako zohrávalo rolu pri konštruovaní etnickej identity. V prípade Beáty prehĺbilo väzbu s krajinou ich pôvodu (B: *„Pokým sa nenarodili deti, stále som svoju identitu nejako necharakterizovalo, akože kam patrí. Môžem povedať, že patrí aj sem aj tam... ale kvôli deťom mi je Slovensko bližšie, lebo sú tu ony“*). Katarína zas pri výchove pocítila nezmyselnosť kategorizovania sa na základe etnicity.

Rodina mala vplyv vo vytváraní etnickej identity aj vo vzťahu k politike, čo si bližšie priblížime v štvrtej výskumnej otázke.

3.2.4 Spoločnosť

Môžeme vidieť, ako spoločnosť, v ktorej sa nachádzali v jednotlivých fázach ovplyvňovala ich etnickú identitu. Katarína, ktorá bola vystavená primárne slovenskej spoločnosti, vnímala u seba len aspekt slovenskosti. Keď však bola vystavená majoritnej spoločnosti, ktorá brala menšinových Slovákov ako súčasť veľkej Juhoslávie, inklinovala k juhoslovanskej identite. S narastajúcim nacionalizmom v spoločnosti však opäť pocítila, že je menšinou, nakoľko sa medzi národmi začalo poukazovať na odlišnosti, ktoré do toho momentu neboli relevantné. Hranice medzi etnickými skupinami v spoločnosti teda zosilneli, a preto sa medzi skupinami vytvorila priepasť, ako uvádza Eriksen (2012).

Po migrácii na Slovensko došli ku kontaktu s novou skupinou slovenských Slovákov. Hoci sú pôvodom etnicky rovnakí, nastal proces dichotomizácie a vytvorili sa medzi nimi silné hranice, čo je taktiež v súlade s Eriksenovým konceptom (2012). Pre Karolínu, ktorá bola o svojej slovenskosti presvedčená, bolo nepripísanie slovenskej identity spoločnosťou natoľko zásadné, až si začala všímať rozdiely. Katarína a Beáta, presvedčené o svojej juhoslovanskej identite, uvítali, keď im ju spoločnosť potvrdzovala.

V neskorších štádiách v príbehu Kataríny vidno, ako slovenská spoločnosť zrazu hranice medzi nimi zotrela a vnímali ju ako plnohodnotnú Slovenku. Tento vplyv nebol však natoľko silný, aby jej identitu upevnil, nakoľko sama cítila, že rozdiely medzi nimi ešte stále existujú. Naopak však neprijatie od srbskej spoločnosti spôsobilo oslabnutie väzieb. U Beáty zas možno pozorovať vďačnosť slovenskej spoločnosti za prijatie po jej druhom návrate. Práve táto vďačnosť spoločnosti slúžila ako silný prostriedok identifikácie so slovenským národom.

Spoločnosť sa teda ukazuje ako významný faktor pri vnímaní hraníc svojej etnickej skupiny a má teda vplyv na konštruovanie etnickej identity. Hoci u každého individua je ten vplyv iný.

3.2.5 Politika a ideológia

VVO5: *Ako ovplyvňovala ich etnickú identitu politika a ideológia (politické hľadisko)?*

Politika sa ukázala ako dôležitý faktor v konštruovaní identity. Ak sa rodina o politiku nezaujímal, neodchádzalo k jej vplyvu na identitu až v takej miere (to môžeme pozorovať na príklade Karolíny). Naopak, ak rodina doma politiku rozoberala alebo sa priam na jej fungovaní podieľala, dochádzalo u detí k zvnútorneniu týchto myšlienok. Šírenie politických ideológií cez vzdelávacie inštitúcie zanechalo na identitu najväčší dopad (Katarína: *„Budovali nám juhoslovanskú identitu a vštepovali nám tie hodnoty, ktoré boli v tom čase - ako je bratstvo a jednota a toto by som považovala za najkľúčovejší moment v mojom živote. Pretože mňa to osobne veľmi ovplyvnilo. Ja som si to veľmi osvojila“*). Srbský nacionalizmus, extrémizmus na Slovensku a celkové politizovanie etnicity a národnosti mali najväčší dopad na nezaradenie sa do žiadnej etnickej kategórie u Kataríny a upnutí sa na iné kategórie ako „člen Európskej Únie“ či „kozmpolita“. Naopak u Beáty, národnárska politika Slovenska upevňuje jej slovenskú identitu. Hoci jej identifikácia so Slovenskom nevyviera priamo od politikov, ich myšlienkami, s ktorými sa stotožňuje, sa jej národné cítenie ešte viac upevňuje. Celkovo však všetky tri vnímali politické prijatie Slovenskom, čo v nich vyvolávalo určité puto s krajinou.

4 Limity výskumu

Jeden z najväčších limitov vidím v malom počte respondentiek, nakoľko bolo náročné získať kontakt na osoby, ktoré vyrastali za čias Tita, odišli z Juhoslávie tesne pred vypuknutím konfliktu a následne sa rozhodli na Slovensku žiť alebo sa sem vrátiť. V budúcnosti by sa výskum mohol zamerať aj na Slovákov z Juhoslávie, ktorí na Slovensko síce prišli, ale rozhodli sa usadiť v inej krajine.

Záver

Cieľom práce bolo popísať proces vývinu etnickej identity reemigrantov zo Srbska. Rovnako sme sledovali zmeny, analyzovali a interpretovali ich príčiny a snažili sa nájsť odpoveď na otázku ako sa ich etnická identita vyvíjala v čase a aké zmeny nastali. V súlade s cieľom našej práce a hlavnou výskumnou otázkou sme zistili, že etnická identita je dynamický a premenlivý koncept, ovplyvnený rôznymi faktormi a životnými etapami participantiek. Môžeme teda konštatovať, že sa etnická identita neobjavuje ako nemenná vlastnosť, ale ako proces, ktorý je výsledkom interakcie medzi individuálnymi skúsenosťami a širšími sociokultúrnymi vplyvmi, čo je v súlade s Eriksenovou koncepciou (2012).

V príbehoch našich participantiek možno nájsť určitú analógiu. Reemigrácia sa ukázala ako bod, ktorý u žien najvýraznejšie odštartoval proces rekonštruovania ich etnickej identity. Počiatočné spojenie s juhoslovanskou identitou sa v dôsledku migrácie transformovalo cez interakcie s novým prostredím a novou skupinou, na základe ktorej si začali uvedomovať svoje hranice. Dve z nich stále deklarovali svoju juhoslovanskú identitu a tretia zas ťažko znášala nepripísanie slovenskej identity. Po čase strávenom mimo rodnej Juhoslávie sa u nich začali objavovať nové pojmy na svoju identifikáciu. Následne, vplyvom ich osobných skúseností, si každá z nich konštruovala etnickú identitu po svojom, tak, že sa značne líšila od ich prvotnej. U jednej participantky došlo k úplnému dištancovaniu sa od kategorizovania sa podľa etnicity a upevnila sa preferencia univerzálnejšej kategórie, ktorá v sebe zakotvuje rovnoprávnosť všetkých členov. Ďalšia participantka svoju etnickú identitu deklaruje ako fixne danú a teda možno u nej vnímať primordialistické chápanie etnicity. Tretia respondentka naopak stále svoje miesto v rámci etnickej skupiny hľadá a najviac potvrdzuje dynamickosť a premenlivosť tohto konštruktú. V svojom súčasnom pohľade však na seba nazerá ako na Slovenku.

Naše zistenia ukazujú, že etnická identita je ovplyvňovaná mnohými faktormi. Ako výrazné vplyvy pri jej konštruovaní sa ukázali jazyk, rodina, spoločnosť i politika. Jazyk bol najväčším spojením s ich pôvodom. Zdokonalením srbochorvátčiny sa zas

viac prehĺbil pocit spolupatričnosti s Juhosláviou a po príchode na Slovensku pocítili, že ich slovenčina je považovaná za odlišnú, kvôli čomu cítili odpútanie od ich slovenskosti. Rodina sa ukázala ako dôležitý faktor v ranom detstve, kedy bol preberaný pohľad na seba na základe orientácie rodičov k jednej z krajín. Budovaním vlastných rodinných väzieb sa u jednej participantky jej identita so Slovenskom viac prehĺbila a u druhej sa zas umocnil pocit dištancovania od etnicity. Spoločnosť ovplyvňovala ich identitu prostredníctvom sociálnych interakcií a kolektívneho naratívu, ktorý v nich vzbudzoval buď pocit príslušnosti alebo odlúčenia v závislosti od meniaceho sa sociopolitického kontextu. Politika a ideologické myšlienky v ranom detstve mali na ženy vplyv len v prípade, kedy sa rodina o politiku zaujímal. Prezentovanie týchto myšlienok v škole spôsobovalo ich zinternalizovanie u dvoch participantiek, ktoré vďaka vplyvu rodiny boli na politiku citlivejšie. Následne po rokoch života na Slovensku sa na základe národnárskeho politického diskurzu umocnila u participantky, ktorá hľadala svoje miesto, slovenská identita a u druhej, ktorá sa od etnicity odklňala, sa zas vplyvom myšlienok globalizácie umocnila kozmopolitická identita.

Prínosom našej práce je hlbšie porozumenie procesu konštruovania etnickej identity a ukázanie jej premenlivosti. V súčasnej dobe globálnych pohybov a migrácie považujeme za prínosné rozšíriť poznanie dynamiky etnickej identity. V prípade ďalšieho výskumu navrhujeme rozšíriť výskumnú vzorku a zapojiť mužov alebo reemigrantov, ktorí neostali žiť na Slovensku, do výskumnej vzorky. Taktiež by mohlo byť prínosný longitudinálny dizajn či interdisciplinárny prístup. Rovnako môže byť výskum nápomocný v budúcnosti pri skúmaní etnickej identity etnických menšín na Ukrajine, ktoré sa v dôsledku vojnového konfliktu vracajú do krajiny ich predkov. Dúfame, že naša práca obohatí vedecké poznanie a prispeje k hlbšiemu porozumeniu flexibility etnickej identity v meniacom sa svete.

Zoznam použitej literatúra

Atkinson, R. (2002). Life Story Interview. In J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of Interview Research: Context & Method* (1st ed., pp. 121-140). Sage Publications.

Babiak, M. (2018). Kultúrne dedičstvo vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej kultúry. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 6(2), 121-130. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=694204>

Bačová, V. (1996). *Etnická identita a historické zmeny: Štúdiá obyvateľov vybraných obcí Slovenska* (1st ed.). SAV.

Bačová, V. (1997). Primordiálny versus inštrumentálny základ etnickej a národnej identity. *Československá psychologie*, 41(4), 303-313. <http://cspych.psu.cas.cz/result.php?id=76>.

Bačová, V. (2003). Etnická identita. In I. Čermák, M. Hřebíčková & P. Macek (Eds.), *Agrese, Identita, Osobnost* (1st ed., pp. 231- 246). Sdružení SCAN.

Botík, J. (2011). *Dolnozemskí Slováci: Tri storočia vystaňovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku* (1st ed.). Ivan Krasko (Nadlak).

Brubaker, R. (1998). Migrations of Ethnic Unmixing in the “New Europe”. *International Migration Review*, 32(4), 1047-1065. <https://doi.org/10.2307/2547671>

Bucher, S. (2011). Etnická a náboženská “pestrofarebnosť” Vojvodiny. *Folia geographica*, 52(17), 41-63. <http://www.foliageographica.sk/public/media/26613/4-ETNICK%C3%81%20A%20N%C3%81BO%C5%BDENSK%C3%81%20%E2%80%9EP ESTROFAREBNOS%C5%A4%E2%80%9C%20VOJVODINY.pdf>

Calic, M. (2019). *A History of Yugoslavia* (1st ed.). Purdue University Press.

Cassarino, J. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 6(2), 253-279. <https://ssrn.com/abstract=1730637>

- Chandra, K. (2006). What is Ethnic Identity and Does It Matter? *Annual Review of Political Science*, 9(1), 397-424. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.9.062404.170715>
- Constant, A., Gataullina, L., & Zimmermann, K. F. (2006). Ethnosizing Immigrants. *IZA Discussion Paper No. 2040*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.894034>
- Eller, J. D., & Coughlan, R. M. (1993). The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16(2), 184-202.
- Eriksen, T. H. (2001). Ethnic Identity, National Identity, and Intergroup Conflict: The Significance of Personal Experiences. In R. D. Ashmore, L. Jussim & D. Wilder (Eds.), *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction* (1st ed., pp. 42-68). Oxford University Press.
- Eriksen, T. H. (2012). *Etnicita a nacionalizmus* (1st ed.). SLON.
- Fisher, C. B., & Lerner, R. M. (2005). *Encyclopedia of Applied Developmental Science* (1st ed.). SAGE Publications.
- Fox, J. E. (2007). From national inclusion to economic exclusion: ethnic Hungarian labour migration to Hungary. *Nations and Nationalism*, 13 (1), 77-96. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2007.00280.x>
- Gellner, E. (2003). *Nacionalizmus* (1st ed.). Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Horowitz, D.L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict* (1st ed.). University of California Press.
- Hroch, M. (2009). *Národy nejdou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* (1st ed.). SLON.
- Ira, V., & Uher, A. (2021). Post-1990 Migration Biographies of Slovaks from Vojvodina: A Time-Geographic Perspective. *Geografický časopis/ Geographical Journal*, 73(2), 125-142. <https://doi.org/10.31577/geogrcas.2021.73.2.07>
- Jakoubek, M., & Burzová, P. (2016). Etnické skupiny a hranice. Předmluva: Frederik Barth. In M. Jakoubek (Ed.), *Teorie Etnicity: Čítanku Textů* (1st ed., pp. 205-235). SLON.
- Jagiełło-Szostak, A. (2013). The Phenomenon of Yugo-nostalgia in post-Yugoslav countries [Translated into English by: Magdalena Anderson] . In A. Jagiełło-Szostak (Ed.), *Idea narodu politycznego kontra etnonacjonalizmy. Od jugoslawizmu do jugonostalgii* (1st ed., pp. 275-296). ATUT.

- Jenkins, R. (2008). *Social Identity* (3rd ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Kanovský, M. (2004). Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: Ako na to? In K. Popelková (Ed.), *Etnologické rozpravy: 2/2004* (1st ed., pp. 11-24). Ústav etnológie SAV.
- Kataria, S. (2018). Explaining Ethnicity: Primordialism vs. Instrumentalism. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 5(4), 130-135. <https://doi.org/10.14738/assrj.54.4394>
- Kukić, L. (2023). The Last Yugoslavs: Ethnic Diversity and National Identity. *Exploration in Economic History*, 88(1). <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2022.101504>
- Kunuroglu, F., van de Vijver, F., & Yagmur, K. (2016). Return Migration. *Online Readings in Psychology and Culture*, 8(2). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1143>
- Lindstrom, N. (2005). Yugonostalgia: Restorative and Reflective Nostalgia in Former Yugoslavia. *East Central Europe*, 32(1-2), 227-237. <https://doi.org/10.1163/1876330805X00108>
- Luděk, J. (2020). Návratová migrace, reemigrace nebo etnická návratová migrace? Potomci krajanů ze západní Ukrajiny a z jižní Moldávie a jejich důvody migrace do České republiky. *Český lid*, 107(2), 211-229. <https://doi.org/10.21104/CL.2020.2.05>
- Marcinová, J., & Valjašková, A. (2020). Vojvodinskí Slováci - historické súvislosti a reflexie ich príchodu na Slovensko. *Revue o nových médiách a kultúrnom dedičstve*, 7(1). https://fhv.uniza.sk/mkd_revue/01_2020/01_2020_marcinova_valjaskova.pdf
- Marušiak, J., & Zlatanović, S. (2020). Slovakia as a Safe Country – The Perspective of the Slovak Community Members of Vojvodina. *Slovenský národopis/ Slovak Ethnology*, 68(2), 136-160. <https://doi.org/10.2478/se-2020-0008>
- Mišovič, J. (2019). *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor* (1st ed.). SLON.
- Nagel, J. (1994). Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Special Issue on Immigration, Race and Ethnicity in America*, 41(1), 152-176. <https://doi.org/10.2307/3096847>
- Nosková, H., & Váchová, J. (2000). *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954)* (1st ed.). Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

- Olsson, E., & King, R. (2008). Introduction: Diasporic Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 17(3), 225-261. <https://doi.org/10.1353/dsp.2008.0018>
- Pauli, J. (2021). Return Migration. In J. H. Cohen & I. Sirkeci (Eds.), *Handbook of Culture and Migration* (1st ed., pp. 95-109). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789903461>
- Popović, A., & Argyelán, Z. (2019). *Vojvodinska mozaika - úlomky z kultúry národnostných spoločenstiev Vojvodiny* (1st ed.). Forum.
- Pratsinakis, M. (2021). Ethnic return migration, exclusion and the role of ethnic options: "Soviet Greek" migrants in their ethnic homeland and the ethnic identity. *Nations and Nationalism*, 27(13), 497-512. <https://doi.org/10.1111/nana.12706>
- Schulze, H. (2003). *Stát a národ v evropských dějinách* (1st ed.). Nakladatelství lidové noviny.
- Song, C., & Tsunoda, T. (2016) Diasporic Return, Homeland, Hierarchy, and Identity: Experiences of Korean Diasporic Returnees in South Korea. *Nomos*, 39, 91-116. <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/35044>
- Sotiropoulou, A. (2004). The role of ethnicity in ethnic conflicts: The case of Yugoslavia. <https://www.files.ethz.ch/isn/26506/PN04.02.pdf>
- Stojšin, S. (2015). Ethnic Diversity of Population in Vojvodina at the Beginning of the 21st Century. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 4(2), 25-37. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-428644>
- Švaříček, R., Šed'ová, K., Janík, T., Kašćák, O., Miková, M., Nedbálková, K., Novotný, P., Sedláček, M., & Zounek, J. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (1st ed.). Portál.
- Tomić, D. (2014). From "Yugoslavism" to (Post-) Yugoslav Nationalisms: Understanding Yugoslav Identities. In R. Vogt, W. Cristaudo, & A. Leutzsch (Eds.), *European National Identities: Elements, Transitions, Conflicts* (1st ed., pp 271-292). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351296489>

Tsuda, T. (2009). Why Does the the Diaspora Return Home? The Causes of Ethnic Return Migration. In: Tsuda, T. (Ed.), *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspectives* (1st ed., pp 21-43) Stanford University Press.

Tsuda, T. (2019). Conclusion: Interrogating return – ambivalent homecomings and ethnic hierarchies. In T. Tsuda & C. Song (Eds.), *Diasporic Returns to the Ethnic Homeland: The Korean Diaspora in Comparative Perspective* (1st ed, pp. 239–253). Palgrave Macmillan.

Vaculík, J. (2002). *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů* (1st ed.). Masarykova Univerzita.

Varjonen, S., Arnold, L., & Jasinskaja-Lahti, I. (2013). “We’re Finns here, and Russians there”: A longitudinal study on ethnic identity construction in the context of ethnic migration. *Discourse & Society*, 24(1), 110-134. <https://doi.org/10.1177/0957926512463632>

Yeghiazaryan, L. (2018). Which of the three main ethnic conflict theories best explains the Ethnic violence in the post-soviet states of Azerbaijan, Georgia, and Moldova? *Undergraduate Journal of Political Science*, 3(1), 46-64. <https://www.cpp.edu/class/politicalscience/participate/undergraduatejournal/vol3/yeghiazaryan-3.pdf>

Zimmermann, K. F. (2007). Migrant Ethnic Identity: Concept and Policy Implications. *Ekonomia*, 10(1), 1-17. <https://www.klauszimmermann.de/wp-content/uploads/2020/02/2007-Migrant-Ethnic-Identity-Ekonomia.pdf>